

Sofoklova tragedija *Antigona* jedno je od onih remek-djela svjetske književnosti koja već mnoga stoljeća ne prestaju da svojom umjetničkom snagom i dubinom svojih značenja privlače pažnju mnogobrojnih čitalaca širom svijeta. Nastala sredinom V stoljeća prije naše ere – u isto vrijeme, dakle, kad i veleljepni hram Partenon na atenskom Akropolu, u doba državnika Perikla, velikog vajara Fidije i slavnog filozofa Anaksagore – ta drama kao da izražava veličinu ne samo jednog pjesničkog genija već i jedne kulture koja je upravo tada bila u punom procvatu. Upravo zato, kad je danas čitamo, moramo imati na umu da je ona dio te drevne, od nas daleke kulture i dio njene umjetničke tradicije, koja je bila bitno drukčija nego naša, ukratko – dio jednog istorijski posebnog i neponovljivog načina ljudskog života. I zato, da bismo doživjeli ono što je u Sofoklovoj drami umjetnički trajno, što i nama danas nešto kazuje i znači, mi joj moramo pristupiti sa što potpunijim razumijevanjem, svjesni onih specifičnosti koje joj je utisnuo život, tradicija i kultura u kojim je ona nastala.

Antička drama i pozorište

Antigona je jedna od samo tridesetak tragedija koje su preostale od nevjerovatnog obilja dramskog stvaranja u Grčkoj u V u IV stoljeću prije naše ere. Stručnjaci danas znaju imena 141 tragičara iz tog vremena i naslove 387 njihovih tragedija. Od svega toga do nas je u cjelini došlo 7 Eshilovih tragedija od 90, koliko je, izgleda, napisao, 7 od 120 Sofoklovih i 17 od 66 Euripidovih. Možemo se samo nadati da su učenici prepisivači kroz istoriju sačuvali upravo

najbolja djela tog bogatog grčkog dramskog stvaranja. Izvjesno je, ipak, da su baš ta trojica grčkih tragičara bila u svom vremenu najslavnija i da su njihova djela najviše hvalili oni koji su, kao filozof Aristotel, još imali puni uvid u to obilje grčkih drama toga vremena. Uostalom, možda su, zahvaljujući toj kritičkoj selekciji, upravo *njihove* drame i sačuvane za nas do danas.

Živeći u istom stoljeću, Eshil (oko 525 – oko 455), Sofokle (oko 495 – 406) i Euripid (480 – 406) u svojim djelima su do izražaja dovodili svu individualnost svojih, međusobno različitih naravi: Eshil – svoju uzvišenu moralnost i nepokolebivu, pomalo mističku i arhaičnu religioznost; Sofokle – svoju sklonost ka razmišljanju o čovjekovom mjestu u svijetu u kojem ima premalo svjetlosti; Euripid – svoju kritičnost prema tradiciji i svoj smisao za ljudsku realnost. Ali u isto vrijeme, u njihovim djelima su do izražaja došla i tri različita razdoblja atenske povijesti, jer Eshil je stvarao u herojsko doba grčkog odbrambenog rata s Persijancima, Sofokle u vrijeme najvećeg procvata atenske demokratije pod Periklom, a Euripid u vrijeme njene krize u burno doba peloponeskog rata i kritičkog preispitivanja svih tradicionalnih grčkih vrijednosti. Međutim, uprkos svim tim razlikama u životnoj stvarnosti koja je, posredno ili neposredno, nalazila odraza u njihovim dramama i uprkos svim onim razlikama u individualnosti njihovih ličnosti koje su se u njima na osoben način izražavale, Eshil, Sofokle i Euripid uistinu predstavljaju jedinstven »trollist« jednog istog, ni sa čim uporedivog, istorijskog i umjetničkog fenomena, koji se naziva *antička tragedija* i koji ima samo sebi svojstven duh i oblik.

Općenito se smatra da se antička tragedija razvila iz tzv. *ditiramba*, horske pjesme u čast Dionisa, boga vina i plodnosti. (Uostalom, i ime »tragedija« – gr. *tragodía*, od *tragos*, jarac, i *ode*, pjesma, ukazuje na njeno porijeklo, jer je jarac bio kulturna životinja koju su Grci povezivali s Dionisovim pratiocima – satirima). Ditiramb je bio pjesma uz igru i svirku, ona se u početku sastojala od nazmjeničnog istupanja hora i horovođe, koji je, vjerovatno, oličavao boga što ga je hor slavio ili zazivao. Navodno je pjesnik Arion (oko 600 g. prije n. e.) u tu tradicionalnu grčku obrednu pjesmu unio nešto od pozorišne igre, jer je hor maskirao u Dionisove pratiocice satire i tako mu dao da *glumi*. Međutim, po nekim drugim mišljenjima, porijeklo grčke tragedije treba tražiti u kultu heroja, tj. u obrednom proslavljanju istaknutih predaka, koje je bilo uobičajeno širom Grčke i u kojem su učesnici obreda također predstavljali – tj. glumili – ličnosti iz legendi. Bilo kako bilo, za stare

Grke tvorac tragedije bio je Tespis (ili Tespid), koji je, kostimiran, uz pratnju hora, »izigravao« mitske likove. Prema starim izvorima, on je svoje umijeće u Ateni prvi put prikazao 535. prije n.e. na proljetnim svečanostima u slavu boga Dionisa (tzv. velikim dionisijama). Ali tek onda kada je Eshil na tim dionisijskim predstavama u tu dramsku igru uveo i tzv. »drugog glumca« (koji je mogao igrati nekoliko uloga zaredom u istom komadu) stvorena je bitna unutarnja pretpostavka dramske forme; tek tada je jedna predstavljena ličnost mogla stupiti u dijalog s drugom ličnošću i suprotstaviti joj sebe i svoje težnje; tek tada se, dakle, mogla razviti dramska radnja (koja je i u korijenu riječi *drama*, od gr. *dran* kao osnove glagola »raditi«, »činiti«). Pri tome je kod Eshila i dalje veliku ulogu igrao hor, koji je ne samo komentarisao tu radnju već i cijelim njenim tokom uticao na reakcije gledalaca, upravljajući njihovom moralnom i religioznom mišlju i osjećanjima. Trećeg glumca uveo je Sofokle, pa su se sada na sceni mogla istovremeno pojaviti tri lica, zbog čega se težište dramske radnje s hora prenijelo na likove i odnose među njima. Uz to, time je omogućeno i složenije scensko predstavljanje radnje, jer se, uz hor i horovođu, kroz radnju moglo voditi više likova. Na primjer, u *Antigoni* prvi glumac (*protagonist*) igrao je glavnu junakinju, drugi glumac (*antagonist*) igrao je zaredom nekoliko uloga (Izmenu, Stražara, Hemona itd.), a treći glumac (*tritagonist*) na sebe je preuzeo ulogu Kreonta (sve uloge su igrali muškarci). Iako je većina scena u toj drami doslovno dijaloska (tj. u razgovoru dva lica), u nekim ključnim scenama na pozornici se istovremeno nalaze tri lica (Antigona, Kreont i Stražar, pa onda Antigona, Kreont i Izmena). A treba imati na umu da je to dugo ostao kanon evropske drame (Nekoliko stoljeća kasnije rimski pjesnik Horacije je dramskom piscu savjetovao: »... i ne trpaj u razgovor četvrto lice«).

Međutim, i u Sofoklovim dramama hor je još uvijek imao veliku ulogu: svojim pjesmama on je gradio prelaze između pojedinih scena i svojim komentarima »izostravao« njihov unutarnji smisao. (Tek u poznim Euripidovim tragedijama hor ne stoji više ni u kakvoj unutrašnjoj vezi s radnjom, već predstavlja zasebne lirske umetke čisto refleksivnog karaktera). Ali kad je govor o horu, treba imati na umu da je on u grčkom pozorištu svoje dionice pjevao uz pratnju muzike i uz ritmičke kretnje, što je izvođenju tih drama davalo posebnu spektakularnost, ali što je, u stvari, proisticalo iz ritualnog karaktera grčke drame.

Naime, za Grke u V stoljeću prije n. e. dramske predstave su bile dio jednog kolektivnog rituala, zajedničkog obrednog okupljanja u čast boga Dionisa, kojim se svakog marta u Ateni proslavljalo proljetno buđenje prirode. Tom prilikom priređivana su dramska takmičenja, na kojima su svaki put istupala tri pjesnika sa po tri tragedije (trilogijom) i jednom satirskom igrom (teroteskom, većim dijelom pantomimskom predstavom, u kojoj su bogovi i heroji bili uvučeni u burleskno, dionisijsko lakrdijanje). U početku su te tri tragedije u trilogiji morale biti povezane u jednu tematsku i misaonu cjelinu. (Od njih je sačuvana samo Eshilova trilogija *Orestija*, u koju ulaze tragedije *Agamemnon*, *Hoefori* i *Eumenide*). Ali je već Sofokle na tim natjecanjima istupao s tri međusobno neovisne drame. (Ranije se smatralo da su tri njegove tragedije koje se sižejno nadovezuju predstavljale trilogiju: *Kralj Edip*, *Edip na Kolonu* i *Antigona*. Ali je dokazano da je svaka od njih napisana i izvedena u različito vrijeme).

Ta dramska takmičenja koja su organizovana u okviru dionisijskih svetkovina privlačila su veliki broj ljudi, pa su za tu priliku podizana prostrana otvorena gledališta (*theatron*), koja su mogla primiti cijeli živalj grada. Tako je »Dionisovo pozorište« u Ateni moglo primiti 17.000 gledalaca. Ispred gledališta nalazio se – u početku kružni, a zatim polukružni – prostor (*orhestra*), u čijem središtu je bio Dionisov žrtvenik, oko kojeg se i odvijala predstava. Iza tog prostora za igru bila je zgrada koju su Grci zvali *skené* (odatle naše »scena«) a koja je služila za presvlačenje glumaca i pripremu rekvizita. Njen prednji zid je iskorišten kao kulisa, koja je obično predstavljala ulaz u hram ili u dvor. Drugog dekora nije bilo, a kako se igralo po danu, nije bilo potrebe ni za scenskim osvjetljenjem. Zato je stvaranje tzv. pozorišne iluzije u punoj mjeri palo u dio pjesnikovoje riječi, ali i glumčevoje igri, o kojoj zato također, treba nešto reći.

Prostranost gledališta zahtijevala je od glumca da na noge navuče visoke »koturne« i da na lice stavi stiliziranu i izdaleka jasno vidljivu »tragičnu masku«, te da igra širokim i jednostavnim gestama i govori povišenim i na poseban način »pojačanim« glasom, čija je dikcija bila daleko od razgovorne intonacije kakvu danas obično očekujemo u pozorištu. Za to su se, uostalom, pobrinuli sami pjesnici, koji su svoje tragedije pisali svečanim, uzvišenim, dostojanstvenim i u velikoj mjeri artificijelnim jezikom, primjerenim herojskoj veličajnosti njihovih dramskih sižea. U svojim poznijim dramama (što se vidi i u *Antigoni*) Sofokle je

pisao manje patetičnim i znatno prefinjenijim jezikom, ali je i njegov stil još uvijek bio uzvišen i daleko od običnog razgovornog jezika. (Tek je Euripid težio prirodnijem govoru, ali su time i njegove tragedije izgubile nešto od one svečane uzvišenosti karakteristične za Sofokla, a pogotovo za Eshila). Bez sumnje, i način glumačke igre i stil pjesničkog jezika znatno su doprinijeli tome da nam najpoznatiji likovi grčke tragedije, Prometej, Agamemnon i Klitemnestra, Orest i Elektra, Edip i Antigona, Medeja i Ifigenija, izgledaju pomalo neprirodno u svojoj uzvišenoj i svečanoj, nadljudski stamenoj čvrstini i usudnosti. Već i zbog načina njihovog pojavljivanja na grčkoj pozornici oni nisu ni mogli biti koncipirani u intimnosti, tananosti i gipkosti, već jedino u herojskoj monumentalnosti i masivnosti. Uostalom, samo takvi – uzdignuti na »koturne«, s maskama na licu, u stilizovanim kostimima, s povišenim govorom i postavljeni u jedan, za nas pomalo operski mizanscen – ti su likovi mogli pokrenuti i uzbuditi svoje golemo gledalište.

Kako su bile dio jednog ustaljenog obreda – a obred podrazumijeva da svaki učesnik, pa, u ovom slučaju, i pozorišni gledalac, unaprijed zna šta može očekivati – grčke tragedije su imale čvrsto utvrđen oblik, koji se – uprkos značajnim razlikama između Eshila, Sofokla i Euripida – nije bitno mijenjao u svom vanjskom izgledu. Po pravilu, tragedija počinje prologom (»uvodnim govorom«), koji govori glumac u monologu ili, pak, u dijalogu s drugim glumcem (u *Antigoni* je to uvodna scena s dijalogom Antigone i Izmene). Zatim na pozornicu dolazi hor predvođen horovođom, čija se *paroda* (»ulazna pjesma«) obično dijeli na *strofu* (*strofē* – okret pri plesu) i *antistrofu* (»okret na drugu stranu«). Zatim dolazi niz *episodija*, dijaloških prizora u kojima se razvija radnja, a koji su razdvojeni lirskim umecima koje pjeva hor (to je *stasim* – »stajaja pjesma«). Redovan postupak je i dugi govor *glashnika*, koji izvještava o onome što se dogodilo van scene, jer se na samoj sceni nije dešavalo mnogo fizičkih radnji (borbi, ubijanja i dr.). Na kraju, nakon posljednjeg *stasima*, dolazi *eksoda* (»izlazna pjesma«), kojim se radnja završava, pa glumci i hor napuštaju scenu. To je dramaturški oblik u kojem su napisane i izvođene sve antičke tragedije, pa i Sofoklova *Antigona*.

Ali ritualni karakter grčke drame ne pokazuje samo funkcija koju je hor u njoj imao, niti, pak, samo ta – uistinu obredna – utvrđenost njenog oblika. (Tu treba imati na umu da se svaka novina, kao i svako iznenađenje, kosi s prirodom rituala, u kojem

sve mora biti unaprijed određeno). Naime, i sam sadržaj grčke tragedije, njena utemeljenost u mitologiji, daje nam na znanje da se radi o jednom pozorišom činu za koji se nipošto ne može reći da je gledaocima pružao samo zabavu, pa ni čisto umjetnički užitak. Naime, grčki tragičari su iz svetkovine u svetkovinu prikazivali drame zasnovane na poznatim pričama o legendarnim herojima iz grčkog mitskog predanja. A treba imati na umu da stari Grci nisu imali svetih knjiga, koje bi ih vodile u njihovoj religiji i životnoj mudrosti, kao što su ih kasnije imali Jevreji, ili hrišćani i muslimani. Za stare Grke »sveta istina« o ljudima i bogovima bila je u njihovim mitovima i legenadama, u poeziji drevnih pjesnika Homera i Hesioda, ali također i u tragedijama Eshila i Sofokla. Pa kada je u IV st. prije n. e. Platon napao tragičke pjesnike, jer stvaraju krivu sliku o svijetu, on se, u stvari, kao filozof jednog novog doba pobunio protiv tradicionalnog uvjerenja da su mit i poezija – izvor prave mudrosti. Međutim, za savremenike Eshila i Sofokla tragedija je imala gotovo isti značaj kao i Homerovi epovi – ona ih je, naime, uvijek iznova podsjećala na mudrost mita, na sveta, sakralna značenja mitskih priča, navodeći ih da se preko tih priča sjetu moralnog i religioznog poretku u svijetu ljudi i bogova. U takvoj funkciji treba shvatiti i onu, onako značajnu ulogu koju je imao hor u grčkoj tragediji, ali i ono njeno isključivo oslanjanje na mitske sižeje i njeno neprestano obnavljanje mitskog svijeta.

Mitska utemeljenost grčke tragedije

Uistinu, grčki tragičari su za predmet svojih drama uzimali isključivo sadržaje herojskih legendi i mitskog predanja. (Jedino Eshilovi *Persijanci* obrađuju čisto istorijski događaj. Ali ni tu dramu ne treba posebno izdvajati, jer je za stare Grke mitsko predanje bilo isto što i istorija, jer je i istorija u to vrijeme imala oblik mitskog predanja). A upravo tom svojom utemeljenošću u mit grčka tragedija je zadobila istovremeno i jednu mjeru univerzalnosti i jednu mjeru misaone dubine. Jer, mit na koji se ona oslanjala već je i sam po sebi predstavljao *tumačenje života*, i to na osnovu jednog drevnog, kolektivnog saznanja; zato ličnosti iz mitova nisu individualnosti za sebe već *arhetipovi*, tj. slikovna oličenja općeljudskog iskustva. A upravo takvi oni su iz mita ulazili u tragediju, noseći sa sobom breme svog mitskog značenja.

To je dobro osjetio još komediograf Antifon Solunski (s kraja V i početka IV stoljeća prije n. e.), kad je sa zavišću pisao o tragediji:

Sve o čemu ona govori poznato je gledaocima još mnogo prije nego što ona i naumi da izusti svoje prve riječi. Nakon toga ostaje joj da u sjećanju gledalaca osvježi priču. Uzmimo na primjer Edipa. Treba samo izgovoriti to ime i sve ostalo ni za koga nije tajna. Svi znaju ko mu je otac, ko majka, koliko ima kćeri, koliko sinova, šta će s njim biti, šta je počinio. Na isti način, kad spomeneš Alkmeona, i dječurlija će u horu povikati: »On je sišao s uma i u nastupu ludila ubio svoju majku!«

Junaci grčkih tragedija pojavljivali su se na pozornici pred svojim golemim gledalištem kao svima poznati likovi, tako reći kao slike jedne kolektivne svijesti, kao arhetipovi jednog zajedničkog saznanja, koje je već mitologija bila uobličila u maštovne slike.

Ovdje, međutim, treba biti oprezan u zaključivanju, jer bi bilo pogrešno smatrati da su grčki tragičari u mitu nalazili sve: i priču, i gotove karaktere i dublji njihov smisao. Jer, mit je u suštini izraz jednog iracionalnog saznanja, i bio je više zasnovan na nekom predosjećanju stvari nego na njihovom jasnom viđenju. Zbog toga su tragički pjesnici mogli uvijek iznova »tumačiti« svi-ma dobro znani mit, prikazujući poznate mitske junake u novom i intenzivnijem osvjetljenju, u kojem će njihovi postupci i njihova sudbina biti dramski »objašnjeni«. Iako vezani za mit, ti pjesnici su u svojim tragedijama imali dovoljno slobode za vlastito stvaralaštvo i za iskazivanje vlastitog doživljaja svijeta, što ćemo malo kasnije i na primjeru pokazati.

Ipak, mit na koji se tragedija oslanjala određivao je onaj opći duhovni horizont koji je uokviravao dramski svijet na grčkoj tragičkoj pozornici. Naime, grčka mitologija je razvijala sliku jednog složenog i *višestrukog* kosmosa, čiji je tek mali i naj-beznačajniji dio bio – ljudski svijet. Taj je kosmos bio nastanjen mnogim neshvatljivo moćnim silama (oličenim u mnogim »gornjim« i »donjim« bogovima), koje upravljaju svim ovozemaljskim stvarima, pa i ljudskim životom. Međutim, za grčku mitologiju je karakteristično da se bavila ne toliko samim tim »onostranim«, i »vanzemaljskim« silama, koliko njihovim tajanstvenim, ali moćnim prisustvom u ljudskom životu. Moglo bi se čak reći da je prava tema grčkog mita ipak bio čovjek i njegov život u tom

komplikovanom kosmosu. A u tom smislu je također karakteristično da se od svih grčkih tragedija samo jedna, Eshilov *Okovani Prometej* zbiva u svijetu bogova. Ali i u njoj se Prometej vidi prvenstveno kao simbol samog čovječanstva

Iako nama danas grčki mitološki svijet izgleda nekakako pre-nastanjen, nepregledan i haotičan u svom obilju, sami Grci su taj svoj kosmos vidjeli u nekoj svečanoj harmoničnosti, kao pore-dak u kojem je sve utvrđeno i u kojem je sve na svome mjestu. Možda se upravo zato njihovi mitovi toliko i bave onim herojima koji su na neki način »iskakali« iz tog utvrđenog poretka i svojim postupcima »izazivali« sile koje njime vladaju. Zaista, mnoge grčke mitske junake karakteriše neka gordost, oholost, drskost (gr. *hybris*), koja ih tjera da prekoračuju granice koje su im kao ljudskim bićima bile zadate, zbog čega su onda morali biti kaž-njeni od bogova. Činjenica je da su upravo mitovi o takvim herojima najviše privlačili tragičke pjesnike. Uostalom, za Ari-stotela je upravo takav morao i biti tipičan junak tragedije: ni okorjeli zločinac, ni sveti pravednik, već čovjek koji je na neki način kriv pred svijetom i koji zbog toga mora da strada. Taj Aristotelov pojam »tragičke krivice« (*hamartia*), koji je ključan u njegovom tumačenju tragedije, nije bio zasnovan na etičkom pi-tanju dobra i zla, već na čovjekovoj odgovornosti pred utvrđenim poretkom samog kosmosa. Uostalom, ni junak mita ni junak tra-gedije nisu za svoje postupke odgovarali pred sudom smrtnih ljudi, niti po njihovim promjenljivim mjerilima dobra i zla.

Ti gordi heroji grčkog mita, čija je *hamartia* bila u drskosti s kojom su »iskakali« iz onog uređenog i urednog svijeta u kojem običan čovjek smjerno živi, ulazili su u tragediju nekako dvo-značno: s jedne strane, oni su takvim svojim postupcima i svojim konačnim stradanjem podsjećali na zadata mjeru ljudskih moći, preko koje se ne smije ići; s druge strane, oni su samim iskorače-njem preko tih utvrđenih granica i ispaštanjem zbog toga uznosili svoju ljudskost iznad ravni prosječnosti i svakodnevice, zbog čega su i bili slavljani kao *heroji*. Vjerovatno su takvi, u toj svojoj dvoznačnosti, u kojoj istovremeno i zastrašujuće opominju i saosjećajno privlače, naveli Aristotela da suštinu tragedije vidi u izazivanju jednog dvostrukog osjećanja – *straha* i *sažaljenja*, te da njen konačni smisao shvati kao *katarzu* (»očišćenje«), tj. kao gledaočevo oslobođenje, ili rasterećenje, od one napetosti koju su takva osjećanja u njemu izazvala.

Tragički pjesnici su, dakle, u mitskom predanju nalazili ne samo građu za svoje dramske priče već i duhovno jezgro svijeta koji su izvodili na pozornicu: čovjekovo suočavanje sa okolnostima kojim ne upravlja njegova volja već volja bogova, ili pak sama Sudbina (gr. *Moirai*), kao sila jača i od bogova, zbog čega svaki čovjekov »neposluš«, svako njegovo prekoračenje zadatih ljudskih granica, svaka njegova oholost, njegov *hybris*, postaje njegova »tragička krivica«, a on sâm – svoja sopstvena žrtva, osuđena na stradanje i patnju. A to je upravo ono što mi danas – služeći se grčkom riječju i na osnovu te grčke dramske poezije – nazivamo *tragikom* i *tragičkim osjećanjem svijeta*. Međutim, u grčkoj tragediji *tra-gično* je na neki način uvijek *uzvišeno*, jer njen junak svojim dostojanstvom zadivljuje i onda kada strada, i to možda ponajviše upravo onda kad strada, jer nam se čini da tim svojim konačnim stradanjem uzvisuje svoju ljudskost do jedne mjere kad o njemu s poštovanjem moramo reći: »To je Čovjek!«

Inače, od mnogih grčkih mitova najviše tragedija (od onih koje su sačuvane) bave se tzv. »trojanskim krugom«, tj. onim što se događalo poslije trojanskog rata, o kojem govori Homerova *Ilijada* (Eshilov *Agamemnon*, Sofoklov *Ajant* i *Filoktet*, Euripidove *Tro-janke*, *Hekuba* i *Andromaha*, na primjer). Odmah za tim dolazi tzv. »tebanski krug« s legendom o Edipu i njegovoj djeci. Kako tu pri-pada i Sofoklova *Antigona*, korisno je upoznati se s tom legendom, koju ovdje prenosimo iz knjige Roberta Grevsa *Grčki mitovi* (»Nolit«, Beograd, 1969).

Edip i njegova djeca

(Tebanska legenda)

Labdokov sin Laj oženio se Jokastom i vladao Tebom, ali nije imao sinova. Ožalošćen zbog toga, on se tajno obrati proročičtu u Delfima, koje ga obavijesti da je ta tobože nesreća pravi bla-goslov, pošto bi dijete koje bi rodila Jokasta postalo njegov ubica. Laj se zbog toga otuđio od Jokaste, ne iznoseći joj razloge. To je nju do te mjere ražalostilo da ga je jedne noći, pošto ga je prethodno napila, namamila u svoje naručje. Devet mjeseci kasnije Jokasta je rodila sina. Laj je dijete istrgnuo iz dadiljinih ruku, proba mu stopala čiodom, svezao ih jedno uz drugo i ostavio dijete na Gori Kiteron.

Ali Sudaje odlučiše da dječak doživi mladičko doba. Našao ga je jedan korintski pastir, nazvao ga Edip, jer su mu stopala bila unakažena ranama od čiode¹⁾, i odveo ga u Korint, gdje je u to vrijeme vladao kralj Polib.

(Po jednoj drugoj verziji ove priče, Laj nije ostavio Edipa u gori, već ga je zatvorio u kovčežić, koji je sa broda spušten u more. Kovčeg je dospio do obale Sikiona, gdje ga je našla Periboja, žena korinskog kralja Poliba. Budući bez djece, kraljica odnjeguje dijete kao svog sina.)

Jednoga dana Edip se uputi u Delfe da u proročištu dozna šta mu priprema budućnost, pošto mu se jedan mladi Korinćanin narugao što nimalo ne liči na svoje tobožnje roditelje. »Kloni se svetišta, bijedniče!« – doviknula mu je Pitonka sa gnušanjem. – »Ti ćeš ubiti oca i oženićeš se majkom!«

Pošto je Edip volio Poliba i Periboju u užasavao se da im nanesene nesreću, on odmah odluči da se ne vraća u Korint. Ali u uskom klancu između Delfa i Daulide dogodi se da sretne Laju, koji mu oštro naredi da se skloni s puta i ustupi prolaz boljem od sebe (treba pomenuti da se Laj vozio kočijama, a da je Edip išao pješice). Edip odgovori da on ne poznaje boljih od bogova i svojih roditelja.

»Tim gore po tebe!« uzviknu Laj i naredi svom kočijašu Polifantu da produži. Jedan od točkova prignječi Edipovo stopalo i on, obuzet bijesom, ubi Polifonta svojim kopljem. Zatim zbaci Laju na drum i, ošinuvši upregnute konje, natjera ih da ga onako spetljanog usmrte, vukući ga za sobom.

Laj je bio išao u proročište da se raspita kako bi mogao da oslobodi Tebu Sfinge. Ovo Čudovište bilo je kći Tifona i Ehidne, ili, neki kažu, kći psa Orta i Himere, i doletjelo je u Tebu iz najudaljenijih krajeva Etiopije. Moglo se lako prepoznati po svojoj ženskoj glavi, lavljem trupu, zmijskom repu i orlovskim krilima. Sfinga se smjestila u Gori Fikiji, u neposrednoj blizini grada, i presretala je svakog putnika koji je išao u Tebu postavljajući mu zagonetku naučenu od triju Muza: »Koje živo biće, sa samo jednim glasom, ima nekad dvije noge, nekad tri, katkad četiri, a najslabije je kad ih ima najviše?« Sfinga je one koji nisu umjeli da odgonetnu zagonetku smjesta rastrzala.

Približavajući se Tebi neposredno poslije umorstva Laja, Edip je dao tačan odgovor: »Čovjek« – odgovorio je on – »jer kao dijete

¹⁾ Edip (*Ojdip*) navodno znači: »otečenih stopala«.

puzi četvoronoške, čvrsto stoji na dvjema nogama kao odrastao čovjek, i poštapa se u starosti.« Na to se Sfinga mrtva stropošta u podnožje planine i sva se razbi u dolini. Zbog toga zahvalni Tebanci proglašišu Edipa kraljem, a on se oženi Jokastom i ne znajući da mu je ona majka.

Tebom uskoro zavlada kuga. Još jedanput morali su da se obrate Delfiskom proročištu. Odgovor je bio: »Prognajte Lajovog ubicu!« Edip, koji nije znao koga je onda u tjesnacu bio susreo, prokle Lajovog ubicu i osudi ga na progonstvo.

Slijepi Tiresija, u ono vrijeme najčuveniji vidoviti čovjek u Grčkoj, zatraži da ga Edip primi.

(Neki kažu da je Tiresiju oslijepila boginja Atena zato što ju je slučajno vidio kako se kupao, ali dirnuta molbama njegove majke, uzевši zmiju Erihtonija iz svog štita, zapovjedi: »Očisti uši Tiresiji svojim jezikom, tako da može da čuje i razumije jezik proročkih ptica.« Drugi, opet, kažu, da je Tiresiju oslijepila Hera, jer je on jednu njenu raspravu sa Zevsom presudio u Zevsovu korist, zbog čega mu je ovaj, nakon osljepljenja, darovao unutrašnji vid i produžio mu vijek na sedam pokoljenja.)

Tiresija se pojavio na Edipovom dvoru, oslanjajući se na drvenu palicu koju mu je dala Atena. On otkri Edipu volju bogova: kuga će prestati kad Teba kazni onog koji je ubio oca i oženio se majkom. »Znaj, kraljice Jokasta, da je to tvoj muž Edip!« U početku niko nije vjerovao Tiresiji, ali je njegove riječi ubrzo potvrdilo Peribojino pismo iz Korinta. Ona je pisala da joj iznenadna smrt kralja Poliba dozvoljava da objavi kako je Edip postao njihov usvojenik; i ona to učini navodeći porazne pojedinosti. Tada se Jokasta objesi od srama i bola, a Edip sebe oslijepi čiodom sa njene odjeće.

Neki kažu da je Edip, iako su ga Erinije mučile optužbama²⁾ vladao Tebom još izvjesno vrijeme, dok nije slavno pao u borbi. Po drugima, međutim, Jokastin brat Kreont prognao je Edipa. Ovaj je prije toga prokleo Eteokla i Polinika – koji su mu bili u isto vrijeme i sinovi i braća – zato što su ga uvrijedili poslavši mu nedostojno parče žrtvene životinje – but, umjesto kraljevsku plećku, uskraćivši mu, tobože, time pravo da dalje vlada. Sinovi su, zato, suvih očiju posmatrali Edipa kako napušta grad. Pošto je godina lutao kao slijepi prosjak po cijeloj Grčkoj, praćen odanom kćerkom Antigonom, Edip najzad stigne u Kolon na Atici, gdje su

²⁾ Erinije – Srđe pamtilje (rimske furije), Pomagačice Dike (Pravde), pamte svako nedjelo i zločinca progone buktinjama i bičevima od zmija.

ga Erinije, koje tu imadahu svoj grad, rastrgle. Tezej mu je sahranio tijelo u hramu Svećanih u Ateni, gdje ga je Antigona dostojno ožalila.

Poslije progonstva Edipa Polinik i njegov brat blizanac Eteokle bili su izabrani kao suvladari-'kraljevi Tebe. Oni su se bili dogovorili da vladaju naizmjenično, ali Eteokle, na koga je prvo došao red, nije htio da napusti prijesto na kraju godine. To odbijanje je opravdavao nepovoljnim predskazanjima Polinikove sudbine i prognao ga iz grada. Polinik se sklonio na dvor argivskog kraljaAdrasta, koji mu je dao svoju kćer za ženu i obećao mu da će mu povratiti prijesto. Tako je Polinik, zajedno sa Tidejom, kalidonskim princom, koji je i sam bio prognan iz svoga grada, kraljemAdrastom i četvoricom njegovih vojskovođa, krenuo na Tebu.

Stigavši u Kiteron,Adrast poslatajdeja kao svoga glasnikaTebancima, zahtijevajući da Eteokle ustupi prijesto Poliniku. Kad na ovo u Tebi nisu pristali, Tidej je izazivao njihove vođe jednog za drugim na pojedinačni dvoboj, i iz svakog obračuna izlazio je kao pobjednik. Uskoro Tebanci ne smjedoše da prihvate izazove. Argivci se tada približiše zidinama Tebe i svaki od sedmorice vođa zauze položaj prema jednoj od sedam gradskih kapija.

Tiresija, prorok s kojim se Eteokle savjetovao, prerekao je da će Tebanci pobijediti jedino ako kraljević iz kraljevske kuće dobrovoljno ponudi sebe za žrtvu bogu rata Aresu. To je učinio Menokej, Kreontov sin, ubivši se pred gradskim kapijama. Ohrabreni Tebanci u bijesnom jurišu ubiše četvoricu argivskih vođa. Tada Polinik, da bi spriječio dalja krvoprolića, ponudi da se odluka o nasljedstvu prijestola prepusti ishodu dvoboja između njega i Eteokla. Eteokle prihvati izazov, i u žestokoj borbi oni smrtno raniše jedan drugog. Njihov ujak Kreont preuze komandu nad tebanskom vojskom i protjera argivsku vojsku.

Vidjevši da su svi pobijeni, argivski kraljAdrast sjede na svog krilatog konja Ariona i pobježe. Kasnije, kada je čuo da Kreont nije htio dozvoliti da se ubijeni neprijatelji pokopaju, ode u Atenu i preklinjanjem nagovori Tezeja da krene na Tebu i kazni Kreonta zbog nepoštovanja bogova. Tezej osvoji grad iznenadnim napadom, zarobi Kreonta i vrati mrtve ratnike njihovim zemljacima i rođacima da ih sahrane.

Ali prije nego što je Tezej stigao u Tebu, Antigona, Eteoklova i Polinikova sestra, nije poslušala Kreontovo naređenje i tajno je naložila lomaču da spali tijelo svoga brata Polinika. Gledajući s prozora svoje palate, Kreont uoči slabi sjaj vatre, koji kao da

je dolazio s pogrebne lomače, i pođe da vidi šta se događa, pa tako iznenadi Antigonu u činu nepokornosti. On pozva svoga sina Hemona, kome je Antigona bila obećana, i naredi mu da je živu sahrani u Polinikov grob. Pošto je Kreont ostao neumoljiv, Hemon ubije i sebe i Antigonu.

(Robert Grevs, *Grčki mitovi*)

Mit o Edipu i njegovoj djeci u obradi grčkih tragičara

Ova tebanska legenda o Edipu i njegovoj djeci bila je dio sveukupne grčke mitologije, dakle onog kolektivnog predanja u kojem su stari Grci kroz priče o pojedinim tradicionalnim junacima, ili, pak, o bogovima, izražavali svoju svijest o kosmičkom poretku svijeta i naročito o čovjekovom položaju u tom svijetu. Bez sumnje, žalosna priča o Edipu i njegovoj djeci i nama danas nenametljivo sugeriraje jedno potresno saznanje o postojanju nekih nadljudskih sila koje se bezdušno poigravaju ljudima i njihovom srećom, ali, također, i o onim izuzetnim pojedincima koji su u stanju da, tim silama uprkos, dostojanstveno prožive svoj život i kroz svoje stradanje steknu slavu, kao oni koji su prevazišli nametnuta ograničenja i sivu prosječnost naše egzistencije i svojim životom zadobili mjesto u Hramu Slavnih kao *heroji* o kojima pokoljenja pričaju. Doduše, mi ne možemo sa sigurnošću znati kakvo je sve značenje za stare Grke imao ovaj mit o Edipu i njegovoj djeci. Ali da im je on bio vrlo blizak i da je pružao mogućnost različitog doživljavanja i tumačenja, potvrđuje nam to što su sva tri velika grčka tragičara obrađivala taj mit. Eshil ga je obradio u trilogiji (*Laj, Edip i Sedmorica protiv Tebe*), od koje je, na žalost, sačuvan samo posljednji dio. Sofokle je u svom slavnom *Kralju Edipu* prikazao kako je Edip došao do poraznog saznanja da je ubio oca i oženio se majkom i kako je sam sebe zbog toga oslijepio. U svojoj kasnijoj drami *Edip na kolonu* Sofokle je prikazao prognanog slijepog Edipa koji na kraju života nalazi smirenje i spokojnost u smrti. U jednoj od svojih prvih zrelih drama, u *Antigoni*, on se bavi sudbinom Edipove djece: Antigona se suprotstavlja naredbi kralja Kreonta da se leš njenog brata Polinika, koji je proglašen izdajnikom, ostavi nesahranjen, zbog čega strada i ona i Kreont, koji je izdao takvu naredbu. Istu temu obradio je i Euripid, ali je od njegove »Antigone« sačuvan samo kratak fragment. Međutim, sačuvane su dvije

druge njegove drame u kojim je on obradio iste događaje kao i Eshil u *Sedmorici protiv Tebe*. U *Feničankama* Euripid govori o borbi Edipovih sinova za vlast u Tebi i njihovoj pogibiji u međusobnom dvoboju. U *Pribjegarkama* on govori o zabrani Tebanaca da se sahrane oni koji su poginuli u napadu na njihov grad, te o njihovom popuštanju pred molbama majki mrtvih ratnika koje je zastupao atenski junak Tezej. U stvari, od ukupno trideset sačuvanih njihovih tragedija čak se šest bave nekim od događaja o kojima govori ova tebanska legenda.

Međutim, iako su i Eshil, i Sofokle i Euripid obrađivali ovaj mit koji su njihovi gledaoci dobro poznavali, oni su vrlo slobodno pristupali tumačenju i dramaturškoj obradi te priče. Uostalom, i u svojim drugim dramama oni su – kao što smo već rekli – sižeje preuzimali iz mitologije, iz svima znanih starih priča, koje su nalazili kod Homera, Hesioda i drugih, nama nepoznatih grčki epskih pjesnika, ili pak u lokalnim kulturnim predanjima o pojedinim drevnim grčkim junacima (Heraklu, Tezeju i dr.). Ali crpeći građu za svoje drame iz tih mitova, oni su ih slobodno prerađivali, po mjeri vlastite stvaralačke individualnosti i vlastitog doživljaja ljudskog života. To se naročito jasno vidi u onim njihovim sačuvanim dramama u kojima sva trojica obrađuju istu priču: Eshilova tragedija *Hoefore* (drugi dio trilogije o Orestu, koji se sveti majci Klitemnestri i njenom ljubavniku Egistu zbog ubistva njegovog oca, kralja Agamemnona) ima isti siže kao i Sofoklova *Elektra* i Euripidova tragedija s istim naslovom (*Elektra* je Orestova sestra koja ga je i podstakla na osvetu). Ali iako je u sve tri drame siže isti, one su međusobno veoma različite, jer je svaki od ta tri velika dramatičara kroz istu priču izražavao svoj vlastiti stvaralački genij i svoje vlastito viđenje čovjeka i njegove sudbine. Kao što su neki kritičari pokazali, Eshilova *Elektra* smisao života nalazi u očekivanju osvetničke pravde i njegovanju vlastitog gnjeva, da bi bratu Orestu, kad se vrati kući, ulila snagu za neumoljivo izvršenje kazne; Sofoklova *Elektra*, pak, stupa u žestoke sukobe s majkom Klitemnestrom, odlučno se suprotstavljajući svakom njenom opravdavanju svoga zločina (ubistva Agamemnona); Euripidova je, pak, *Elektra* samo slaba žena koju napušta snaga pred užasnim izvršenjem čina osвете. A u tim različitim viđenjima jednog istog lika lako se otkrivaju različite temeljne crte ove trojice dramatičara: Eshilova duboko religiozna vjera u neumoljivu »vječitu pravdu« koja uvijek dostiže grešnika i strašno ga kažnjava; Sofoklov smisao za ljudske sukobe, koje on vidi kao čovjekovo

uzaludno koprcanje u tami svijeta; Euripidovo realističko slikanje ljudskih naravi i njegova skepsa prema tradicionalnim ljudskim i božanskim »zakonima« koji određuju čovjekov život. A te iste temeljne crte ova tri velika grčka tragičara otkrivaju se i onim njihovim dramama u kojima su oni obrađivali legendu o Edipu i njegovoj djeci.

U ovoj prilici zanimljivo je uporediti Eshilovu dramu *Sedmorica protiv Tebe* i Sofoklovu *Antigonu*, jer ova druga drama počinje upravo na onom mjestu gdje se prva završava. Edipovi sinovi Polinik i Eteokle poginuli su u međusobnom dvoboju; ostale su rastužene njihove sestre Antigona i Izmena da sahrane braću; međutim, novoustoličeni tebanski kralj Kreont zabranjuje da se Poliniku, koji je pao kao izdajica svoga grada, odaju pogrebne počasti.

*Eshilova tragedija Sedmorica protiv Tebe
i njen sporni završetak kao uvod u čitanje Antigone*

Kao što je rečeno, tragedija *Sedmorica protiv Tebe* je završni, jedini sačuvani dio Eshilove trilogije o Edipu i njegovom rodu. (Trilogija je, navodno, bila izvedena prvi put 467. godine prije n. e., donijevši Eshilu prvu nagradu na pjesničkom takmičenju u okviru Velikih Dionisija u Ateni). Sadržaj te tragedije je, ukratko, ovakav:

Izgnan iz Tebe, Polinik, sa još šestoricom vojskovođa, udara s vojskom na rodni grad. Kao što jedan moderni kritičar zapaža, »nijedno drugo dramsko djelo ne prikazuje s toliko usredišnjene snage situaciju u jednoj ljudskoj zajednici koja je suočena sa sverazornim ratom«. Prokletstvo Edipovog roda nadvilo se nad cijeli grad, i Eteokle mora da pođe u susret svojoj sudbini: da udari na vlastitog brata i da obojica padnu u tom dvoboju. Sestre Antigona i Izmena, zajedno s horom tebanskih žena i djevojaka, plaču nad tijelima mrtve braće i nesrećom koja je zadesila Edipov rod: »Istu sudbu dodijeli im bog i uništi taj rod sve do u samu srž!«. Leševi braće, koji su na sceni položeni jedan kraj drugog, predstavljaju zastrašujući znak »nesmiljene Sudbe«, koja je konačno sustigla Edipov rod: »Kletva je kliknula pobjedni krik i stubom urušila njihov dom!«. Nakon svega, ljudima ostaje da oplakuju, ali i slave stradanje Edipa i cijelog njegovog roda kao žrtava »crne boginje Ate«, tj. boginje nesreće i obmane, koja čovjeka navodi na zlo i onda ga survava u propast.

Po svemu sudeći, Eshilova tragedija se završava scenom kad se sestre spremaju da sahrane braću, nad čijom nesrećom je nadvijena »Edipova sjena«:

Dakle, uz oca nek počinu svog,
groba im ne znam dostojnijeg!

Međutim, tekst tragedije koji je došao do nas završava se jednom dodatnom scenom, koju – tvrde poznavaoči – nije napisao sam Eshil, već ju je neko naknadno dopisao, i to upravo na osnovu Sofoklove *Antigone*. Ako je tako, utoliko je zanimljivije pročitati tu scenu, koja nam na taj način prenosi bar neka od onih značenja koja su, možda, još Sofoklovi savremenici otkrivali u sukobu Antigone i Kreonta kako ga je Sofokle prikazao. Sporni završetak *Sedmorice protiv Tebe* stvarni je početak *Antigone*, pa zato predstavlja dobar uvod u čitanje te Sofoklove drame:

Pogrebna povorka lagano odlazi. Dolazi glasonoša gradskog vijeća

GLASONOŠA

Objavljujem vam glas i zaključaka riječ
što Kadmovoga grada donese ih vlast³⁾:
Eteokla, što gradu vjeran osta svom,
pokopati vam valja s čašću svakojom,
jer dušmanina mržeć izabro' je smrt
i pao za domaju, pravedan i čist,
onako kako dično junak pada mlad.
Toliko o njem kaže gradskog vijeća skup.
A njegov brat Polinik, ovaj ovdje leš,
nek izvan zida bude ovaj bačen tren,
nek razvlače ga psi, nek njima bude plijen,
jer on bi bio propast grada tebanskog
da ne slomi mu silu dobri neki bog.

ANTIGONA

A ja toj vlasti kažem: Brata ću svog

³⁾ *Kadmo* – legendarni osnivač grada Tebe.

sahranit makar sama, nasut ću mu grob,
i neće bit me strah ne poslušati vlast,
zbog neposluha neće osuti me stid.
Iz utrobe smo iste, snažan to je spoj
po krvi oca bijednog i po majčinoj.
I trpi, dušo moja, voljom živom svom,
za brata koji – mrtav – volje nema sam.
Komadat neće njega ptica, pas ni vuk,
grabežljivice kljun, ni gladne zvijeri zub,
a ja ću, kako rekoh, visok nasut hum,
ma zemlje trun po trun pod halje krila skut.
I neće smest me vlast u činu pobožnom,
jer jaka je i žena kad je hrabrost s njom.

GLASONOŠA

Ja svjetujem ti: Nemoj prkos tjerat lud!

ANTIGONA

A odgovor je moj: Ne zbori uzalud!

GLASONOŠA

Oslobođene zemlje sud je strog i hud!

ANTIGONA

Pa nek je! Al' ovom ja ću nasut grob!

GLASONOŠA

Pokopat ćeš ga zar, a sav ga mrzi puk?

ANTIGONA

Po milosti je božijoj i on bio kralj!

GLASONOŠA

No dotle tek dok ovaj ne ugrozi grad!

ANTIGONA

Na uvrede je samo uzvraćao on.

GLASONOŠA

Osvećujući se svima za pojedinca čin.

ANTIGONA

No dosta sad je svađe, nikad kraja njoj,
a ovog ću sahraniti, zalud napor tvoj.

GLASONOŠA

Pa dobro! Ali pamti opomene glas!

*Glasonoša ode. Antigona se obraća Izmeni i Zboru da joj pomognu
sahraniti Polinika*

ZBOROVOĐA

Jao i vaj!
O vi Erinije ohole,
što čitave ništite rodove,
što ste do korijena samoga
istrijebile Edipov rod,
što mi je sada početi,
što li je meni uraditi,

(Prema Poliniku)

hoću li moći odoljeti

da ne oplaćem ovoga
i da mu ne naspem grob!
Silan me hvata strah
što mi ga ulijeva vlast.

(Prema Eteoklu)

Tebe će mnogi pratiti sa suzama,
a ovoga nitko pogrebnim pjesmama,
jedino sestra bolnom žalopojkom!
Da li će itko se združiti s njom?

*Zbor se podijeli nadvoje. Prva polovina prati Antigonu i mrtvog
Polinika, a druga Izmenu i Eteokla.*

VOĐA PRVE POLOVINE ZBORA

Kazni li ili ne kazni grad
one što plaću Polinikov pad,
mi ćemo sprovod mu biti,
i spremi njemu grob.
Jer ovo je sviju građana jad,
a ono što gradska naređuje vlast
često se promijeni drugi već dan.

VOĐA DRUGE POLOVINE ZBORA

A mi ćemo pratiti ovoga,
kako naređuje država
i kako smatra pravednim,
Jer osim Zeusa i ostalih bogova
grad nam *ovaj* od propasti sačuva
da – stranom nasrtljivom vojskom preplavljen –
ne bude moru u bezdan strovaljen.

(Preveo Bratoljub Klaić)

Što će proizaći nakon ovog razdvajanja tebanskog zbora na dvoje, iz tih njegovih nedoumica pred naredbom Kreonta i gradskog vijeća i pred Antigoninom odlukom da slijedi zahtjeve srca, krvi i roda i da – uprkos silama vlasti – oda pogrebnu počast svom mrtvom bratu Poliniku – o tome, eto, govori Sofoklova tragedija ANTIGONA.

Zdenko LEŠIĆ

Albin Leski

SOFOKLOVA »ANTIGONA«

(Odlomak iz knjige »Grčka tragedija«)

U ovoj drami, koja je vjerovatno napisana 442. g., događaji opisani u Eshilovoj *Sedmorici protiv Tebe* pripadaju prošlosti. Teba je oslobođena od opasnosti koja joj je prijetila; muško potomstvo prokletog roda izumrlo je u bratoubojstvu. Ali Eteokla su smatrali braniocem svoga grada, a Polinika napadačem. Zbog toga njegov leš treba da ostane izložen kao plijen psima i pticama. Ovakvo naređenje, koje je izdao Kreont, novi vladar, neumjereno je, i to ne kao prekoračenje plemenitosti koje je bilo samo po sebi shvatljivo, iako iskače iz općih okvira života, već kao grijeh protiv božanske zapovijedi da se mrtvima mora odati počast. Zbog toga Antigona ne dvoumi, već se na sceni pojavljuje čvrsto riješena da sahrani svoga brata. Njen karakter i njena riješenost u oštroj su suprotnosti sa stavom njene sestre Izmene, koja ne ispričava Kreontovu zabranu, ali joj se podvrgava. Istina je da je pjesnik želio stvoriti efektan kontrast, ali se time ne iscrpljuje smisao te njihove suprotstavljenosti. Usporedba nam dovodi u svijest sliku tipičnog Sofoklovog heroja, s njegovom beskompromisnom odlučnošću, za koga svaka spremnost na kompromis, proračun i povlačenje znači poraz, ali i iskušenje koje ga ne može pokolebati. I kada u toku te scene Izmena okrene sestri leđa, pa Antigona ostaje da djela potpuno sama, mi postajemo svjedoci one usamljenosti koja karakterizira sve velike Sofoklove likove, i sve što je na svijetu veliko.

U prvom dijelu drame Hemon, Kreontov sin i zaručnik Antigonin, ostaje potpuno po strani, a u cijeloj drami nema ni jedne scene u kojoj se oni zajedno pojavljuju. Bez sumnje, u Sofoklovoj drami nema mjesta za Eros kao subjektivni doživljaj; a osim toga scena između Hemoni i Antigone bila bi nespojiva s njenom usamljenošću.

U pjesmi zahvalnosti i slave koju pjeva hor tebanskih staraca ima jedan ton radosti zbog oslobođenja grada. A onda Kreont objavljuje svoju zabranu. Odmah zatim jedan od stražara, postavljenih blizu Polinikovog leša, izvještava da je naredba prekršena: nepoznata osoba posula je leš prahom, da bi tim simboličkim pogrebom duša mrtvog mogla naći mir u podzemnom svijetu. Kreont pobjesni zbog kršenja njegove naredbe, on podozrijeva izdaju i podmićenost, pa prijeti stražaru strašnom kaznom ako se krivac ne pronađe. Sretan što je ipak bar za trenutak izbjegao gospodarevom bijesu, stražar odlazi sa scene. Tu je Sofokle divno ocrtao prepređenog, brbljivog starca niskog porijekla i osrednje pameti.

Zatim dolazi oda o opasnostima čovjekove veličine. Stručnjaci su pokušavali da je povežu s nekim određenim dijelom radnje. A to je, u stvari, jedan od onih odjeljaka u kojim se atenski tragičar s pozornice Dionisovog teatra obraća Ateni svoga vremena, upozoravajući, preklinjući. U vrijeme kada je *Antigona* bila izvedena već je došao do izražaja onaj pokret koji je prijetio da razori same korijene »nomosa«, poštovanja zakona u svim sferama života. Ono što je od nezapamćenih vremena izgledalo nepokolebivo, što je bilo posvećeno tradicijom, što nijedan razuman čovjek nije dovodio u pitanje, sad je bilo podvrgnuto racionalnom ispitivanju vrijednosti. Trebalo je da sam razum prosudi šta je zastarjelo i šta treba odbaciti, trebalo je da razum bude graditelj nove ere, u kojoj će čovjek odbaciti okove tradicije i krenuti putem savršenstva. Bio je to program filozofa sofistâ. A tipično je da se u vrijeme kada se Atena bila uzdigla do ponosite i opasne veličine postavilo pitanje kuda takav razvoj može odvesti.

Eto tada je Sofokle pisao svoju odu o čovjekovoj opasnoj sposobnosti da širi opseg svoje moći nad prirodom i da simbole svoje vladavine protegne do krajeva zemlje. Takva neiscrpna žudnja za moći zbunila ga je i uznemirila. Posljednja strofa te ode je očigledno uperena protiv sofista, koji su svojoj razornoj kritici bili podvrgli čak i vjeru u bogove i u vrijednosti koje su oni oličavali. Ta posljednja strofa je jedno od najvećih svjedočanstava vjere u apsolutne vrijednosti.

Na sceni se opet pojavljuje stražar, privodeći Antigonu, koju je iznenadio u drugom pokušaju da sahrani brata. Dva puta je ona ušla do bratovog tijela. Prvi put je već bila izvela ono što je naumila. A sad je došla da na sebe preuzme posljedice. Ovdje se moramo diviti Sofoklovoj tehnici – Tycho von

Wilamowitz je ukazao na takvo majstorstvo u mnogim drugim odjeljcima; ali to nije ona vrsta tehnike koja naprosto služi dramskim efektima i dokazuje pjesnikovo umijeće; njena nesumnjiva svrha je u tome da iznese na vidjelo samo jezgro drame.

Kreont i *Antigona* se suprotstavljaju jedno drugom u nemirljivom sukobu. Sofokle se služi širokim planom. *Antigona* objašnjava za što se ona bori i strada: za velike nepisane zakone bogova, što sramnim čine svaki ljudski zakon koji ih omalovažava. Te riječi opet izražavaju duboko shvatanje bezvremene vrijednosti; a nije potrebno posebno isticati koliko je i za naše vrijeme relevantan taj protest protiv svemoći države i etičkog konformizma; one zvuče kao da su danas izgovorene:

Za mene takav nalog nije dao Zevs.
Niti je pravda, sustanarka bogova podzemlja,
Odredila da takve zakone ljudi poštuju.
I ne mislim da su tvoji nalozi tako jaki
Da ti, smrtnik, možeš prestupiti
božanske nepisane i nepogrešive zakone.
Nisu oni od danas, niti od juče, vječni su
i niko ne zna od kada su.
Zato me strah od bilo čije oholosti
ne može navesti da ih pogazim.¹⁾

Ova velika scena sukoba sadrži još jedan pasus koji izgleda da predstavlja pjesnikov govor. On tu još jednom ističe da se mržnja, taj neprijatelj svega ljudskog, mora obuzdati, ali sada to čini još izražajnije i sa širim značenjem nego u *Ajantu* gdje je to govorio Odisej²⁾, jer sada je to žena koja kaže:

Za ljubav, ne za mržnju ja sam rođena.

Čudno svjetlo na skorašnju kulturnu istoriju baca činjenica da su naučnici vrlo uporno pokušavali da ograniče značenje tih riječi

¹⁾ Prevod ovih Antigoninih riječi razlikuje se od Klaićevog u tekstu drame koji je u ovoj knjizi štampan.

²⁾ Na kraju Sofoklove tragedije *Ajant* Odisej se odupire Agamemnovoj odluci da se ne sahrani leš Ajanta, koji je bio s oružjem ustao protiv svojih nekadašnjih saboraca. Iako mu je za života bio glavni suparnik, Odisej svoj stav prema mrtvom Ajantu brani ovim riječima: »Mrzio sam ga dok je imalo smisla mrziti ga.«

na samog Polinika, odričući im primjenljivost na širi ljudski plan, što mi smatramo tipično sofoklovskim.

Ali moć je na strani novog vladara, i Antigona mora umrijeti. S Izmenom, koja joj se sada pridružila, odvođe je u palatu. Sve do ovog trenutka Hemon se ne upliće, ali ni njegova preklinjanja, ni prijekori, ni pozivanje na mnijenje svih Tebanaca ne mogu pokolebati tiraninovu odluku. Ono što Hemona podstiče da govori jeste njegova ljubav prema Antigoni, ali on to ne pominje: Sofoklova pozornica isključuje takav subjektivan istup. Pa kada Hor, kao u nekom odjeku te scene, pjeva o Erosu, onda je to kosmički Eros, koji ima moć nad ljudima i životinjama, pa čak i nad bogovima i koji vlada širom cijeloga svijeta.

Antigonu vode u smrt – biće živa sahranjena. Tu počinje njena žalopojka. U dugoj tužaljci ona zajedno s horom oplakuje svoj život kojem je uskraćeno da se ispuni u udaji. To je ona ista Antigona koja je bila tako odlučna u akciji, ali tek sada mi možemo procijeniti stvarnu veličinu njenog čina. On nije bio podstaknut tvrdokornim pridržavanjem principa, niti muškom borbenošću koja je sklona da se opire sili države; Antigona je žena kao Izmena, i kao svih tebanskih žena, i njena nadanja i priželjkivanja bila su tipično ženska. Tek u tom ovom komosu (horskoj igri) ona se pojavljuje u punoj ljudskosti, otkrivajući time svu obimnost svoje žrtve. Ona ne žali ono što je učinila, i svoju lirsku tužaljku završava sažeto obrazloženim opravdanjem. Njen zaključak da sudbina može na dobro okrenuti gubitak muža i djece, ali nikad brata, mi moramo smatrati, kao i Gete, čudnim. Vjerovatno je Herodot, s kojim se Sofokle poznao, uticao na njega svojom pričom o ženi Intafernesovoj. Ali i pored toga mi ne smijemo potcijeniti valjanost koju je za Grke imalo ovo racionalno obrazlaganje veličine sestrinske ljubavi.

Otkako je Hegel pokušao u *Antigoni* naći objektivni sukob između dva podjednako valjana zahtjeva, zahtjeva države i zahtjeva porodice, slična objašnjenja su se često čula. Ali potpuno odbacivanje Kreonta u sljedećem odjeljku pokazuje nam da opovrgava sam tekst. Ono za što se Antigona uistinu bori napisani su zakoni bogova, zakoni s kojim – kako to sama kaže – polis (grad-država) nikad ne smije doći u sukob. Ali Kreont ne djeluje kao predstavnik polisa, koji je, u stvari, jednodušno na Antigoninoj strani; njegova odluka je nasilnička i opaka. Već prva scena nakon što je Antigona odvedena u smrt ne ostavlja sumnje u to. Tiresija, prorok, dolazi i objavljuje da je Kreont,

zabranjujući sahranu, okaljao sebe i svoj grad strašnim zločinom. Sami bogovi govore kroz njega, ali i tada Kreont odbija da odstupi: »Sve kad bi ga i orli Zeusovi ko plijen razvući htjeli čak pred Zeusov prijesto sam, ni od tog grijeha ne bi spopao me strah da pristanem na ukop.« Jedino pod prijetnjom lične nesreće on žurno, ali uzalud, mijenja svoju odluku. Antigonu treba osloboditi, ali ona se već objesila, Hemon se ubio kraj tijela svoje drage. Euridika, žena Kreontova, umire kad to sazna, a Kreont ostaje sam kao puka sjenka, pa njegov fizički opstanak ne znači ništa, jer je njegov duševni slom potpun. Vječni zakoni su potvrđeni žrtvom Antigone, koja je svoj život uložila u njih, i propašću Kreonta, koji im se suprotstavio.

(Albin Lesky, *Die Griechische Tregödie*, Stuttgart, 1964)

ANTIGONA

(PROLOG)

I. čin

*(Sviće. Iz kraljevskog dvora izlazi Antigona.
Poslije nje Izmena.)*

Osobe

ANTIGONA } kćeri Edipove
IZMENA }
KREONT, njihov ujak, kralj tebanski
EURIDIKA, žena njegova
HEMON, njihov sin
TIRESIJA, prorok
STRAŽAR
PRVI GLASNIK
DRUGI GLASNIK
ZBOR staraca tebanskih
PRATNJA Kreontova i Euridikina
DJEČAK Tiresijin
ETÈOKL, brat
Pozornica prikazuje kraljevski dvor u Tebi
Polinik, drugi brat

ANTIGONA: Izmena draga, sestro moja, da li znaš,
imade li na svijetu još kakav jad,
što nè svāli na plēme Edipovo Zeus.
Jer nema ničeg ružnog niti sramotnog,
ni bolnog, niti bijednog, niti nečasnog, 5
čeg ne bi bilo među ovim našim zlom.
Pa i sad kažu, da je opet vladar naš
ovjavio po gradu neku zapovijed.
Da l' znaš il' ne znaš vijest, da bratu mom i tvom
namjenjuje se kob ko stvoru dušmanskom? 10
IZMENA: Ne saznah ništa još i nikakav mi glas,
Antigona, ne dóđe dobar niti loš
o našoj braći, otkad ono isti tren
u dvoboju su našl uzajamnu smrt.
I ništa drugo ne znam, već da ovu noć 15
napustiše Argivci opsjednut nam grad,
i sve mi je svejedno, ne brinem se tim.
ANTIGONA: To znadoh, pa te amo pozvala sam stog,
pred vrata ovog dvora, da mi čuješ riječ.
IZMENA: A što je? Što to muti duše tvoje mir? 20
ANTIGONA: Pokopat je d n o g brata dāde Kreont kralj,
a d r u g o m bratu ne dā da se naspe grob.
Etèoklu je, vele, kako traži red
i zakoni i pravda, d a o vječni stan,

da mrtvi časte njeg u svijetu podzemnom. 25
 Polinika pak, štono jadan nađe kraj,
 zabranio je, kažu, građanima svim
 ukopati i suzom oplakati njeg.
 Da nepokopan i ni òd kog òžaljen
 ptičurinama gladnim slatki bude plijen. 30
 Ovakvu, kažu, tebi dobri Kreont riječ
 i meni, da, i meni nalaže, da znaš.
 I sada amo ide, da bi òd njeg svak,
 tko jošte ne zna toga, jasan čuo glas.
 A nađe li se tko da krši nalog taj, 35
 tog kâmenovat ima čitav ovaj grad.
 Ovako stoji stvar, i sada ide čas
 da dostojna se kažeš časnog roda svog.
 IZMENA: Kad tako je, o jadona, gdje je meni moć
 da mogu spletat ili râspletati čvor? 40
 ANTIGONA: Porâzmisli, da l' možeš skupa sa mnom poč.
 IZMENA: Za kakvim poslom to? I što je naum tvoj?
 ANTIGONA: Da pomogneš mi mrtvom bratu nasut grob.
 IZMENA: Sahriniti ga kaniš mimo zapovijed?
 ANTIGONA: Dakako, kao brata moga, a i tvog, 45
 kad nećeš ti. Jer ja ne mogu izdat njeg.
 IZMENA: O jadnice! Iâko Kreont nè dâ tog?
 ANTIGONA: Od dužnosti me mojih neće odbit on.
 IZMENA: O jao, sestro moja, zar zaboravljaš
 na oca nam, što golem snašao ga rug, 50
 kad vlastitom je voljom otkrio svoj grijeh,
 i vlastitom si rukom oduzeo vid.
 A majka, s kojom bračni savio je log,
 spletênôm omčom stvori kraj životu svom.
 I treće, oba brata, nesretnika dva, 55
 u istom času ista zâtekla je smrt,
 kad jedan protiv drugog podigoše mač.
 Bez ikoga smo sad, i gledaj, kakav jad

očekuje nas grozan, povrijedimo l' vlast
 i odluku vladara prekršimo svog. 60
 I promisli, da mi smo ženski porod slab,
 s muškarcima nam nije lako biti boj
 Ta našom sudbom ravna uvijek netko jak,
 pa podnijet valja to, a i još težu bol.
 Pomolit ću se stoga svijetu podzemnom, 65
 nek oprost meni da, jer sili ustupam,
 i poslušat ću vlast. Ta nije mudar stvor,
 tko preko svojih snaga želi k cilju stić.
 ANTIGONA: Pa dobro! Kad bi sada ti i htjela, znaj,
 surâdnjê tvoje čin mi ne bi bio drag. 70
 Ti misli kako hoćeš, ali ja ću poč
 i onoga sahranit, zâ tō rado mrem.
 Da draga njemu dragom ù grob legnem s njim
 počiniv sveti grijeh. Ta podzemni nam svijet
 poštōvat više valja već zemâljskî red, 75
 jer vječni nam je dom. A ti, kad takav sud
 u duši nosiš svojoj, gazi božju čast!
 IZMENA: Ma ne gazim je ja, već stvor sam slabašan,
 da opirem se volji grada čitavog.
 ANTIGONA: To izgovor je tek. A ja se dižem sad 80
 i idem bratu dragom grobni nasut hum.
 IZMENA: O jadnice! Koliko zá te me je strah!
 ANTIGONA: Za mène nemaj straha! Svoju brini skrb!
 IZMENA: Bar nemoj nikom naum povjeriti svoj,
 nek tajna bude to. I já ću držat riječ. 85
 ANTIGONA: O jao! Kazuj svima! Mrža ćeš mi bit,
 prešutiš li, već ako razgласiš mi čin.
 IZMENA: Sad hladan treba um, a tobom hara strast.
 ANTIGONA: No znadem, k o m e treba tim da omilim.
 IZMENA: Dakako, ali tražiš nemoguću stvar. 90

St. 89. Bogovima jer je najveći grijeh ostaviti mrtvacu bez ukopa.

ANTIGONA: No kušat moram, makar i doživim slom.
 IZMENA: Ne valjā niti počet čin nedostižan.
 ANTIGONA: Zamržit ću te, ako tako nastaviš,
 i omrznut ćeš s pravom bratu pokojnom.
 A sada me prepusti nērazūmu mom
 i mucu ovoj strašnoj. Zbilo se što god,
 za časnu ja ću stvar skončanje časno nač.
 IZMENA: Pa kada hoćeš, idi! Ali činom tim
 ti pothvat vršiš lud, no – mio mrtvim svim.
 (Odu.)

95

U l a z n a p j e s m a

Prva strofa

ZBOR:	Sunce predrago, nikad još takav ne zasjā jutra sjaj gradu Tébi sedmòvrātnōj. Ti jedva nam jednom ogranu, o oko zlatnog dana, iduć sa Dirvine izvor-vode.	100 105
	Osvajača srebròštitnōg, što amo posla grad ga Arg, u divlji ti nam nagna bijeg potrēsāv uzdom snažnijom. U našu zemlju dozva Polinik, kog je zbog sporova spopao bijes, a onaj ko orao srebrnih krila uz kreštanje prodorno zāpočē let i brzo stiže od Arga do Tébě. U ruci mu ubojni mač, na glavi konjògrivní šljem.	 110 115

St. 100. Zbor pjeva radosnu pjesmu, jer je neprijatelj odbijen.
 St. 102. Teba je imala sedmoro vrata. Na svaka je od njih jurišala po jedna neprijateljska četa. Polinik se borio na petim vretima, a argivski kralj Adrast, vođa čitave vojske, na sedmim. Eteoklo je s tebanske strane jurio od vrata do vrata, boreći se

i potičući svoje suborce na hrabrost i izdržljivost.
 St. 105. Dirkinovo vrelo – izvor na zapadu od Tebe; po okrutnoj nimfi Dirki, koja je za kaznu zbog svojih nedjela bila privezana za divlji bik i izdahnuća, vucarana po gori, u najvećim mukama. Njezino tijelo pretvori bog Dioniz u izvor.

Prva antistrofa

Ponad krovova sletje on,
 Vrata sedmora opsjede
 kopljima svojim krvòžednim.
 No ode još prije no zasiti 120
 našom krvlju čeljusti,
 i prije nego vatre žar
 po utvrdama rasu plam.
 Takav nastaje Aresov trijes,
 težak se bio s dušmanom boj 125
 i kad nam već òkrete leđa.
 A hvastava riječ se nè mili Zeusu,
 pa stoga, kad on je vidio njih
 da naviru zvekćući oružjem zlatnim
 i prezira puni, pusti svoj grom 130
 i obori onog od argivske vojske,
 što se uz pobjedni klik
 nà naš već popeo zid.

Druga strofa

Nauznāk na zemlju sruši se onaj s trijeskom
 držeći baklju za palež, a kako je samo ludo 135
 srnuo poput vjetra
 pomaman za bojem.
 A neumorni Ares
 strijelama sigurnim sije

St. 124. Aresov trijes – ljuti boj.
 St. 133. Ovi se stihovi odnose na
 Kapaneja, sina Hiponojeva i Laodii-
 kina, jednog od sedmorice vođa
 čargivske vojske; on je jurišao na
 šesta vrata i dovukao je visoke op-
 sadne ljestve, pa se s bakljom za

palež u ruci počeo uspinjati na zid
 vičući, da ga ni Zeusov grom neće
 zadržati u želji da razori Tebu. Zeus
 ga na to pogodi munjom, te mu se
 raskidani udovi razletješe svuda
 naokolo, a tijelo mu se u plamenu
 stropošta na zemlju.

na jednu i drugu stranu među Argivce smrt.
 Kad sedam braníča sa sèdmorih vrata
 jedan kràj drugòg priniješe plijen
 na žrtvu Zeusu, što pobjedu dàde,
 nè bješe s njima zlosretne braće, 145
 od istog što oca i matere iste
 dođoše na svijet. Padoše oba
 u dvoboju ljutom u isti čas.

Druga antistrofa

Ali je preslavna Pobjeda došla nama,
 bogatu kolima Tebu ona voli. 150
 Stoga svaki sad rat
 neka u zaborav padne,
 u božje hramove hajdmo
 i plešimo čitavu noć,
 nek sva se Teba trese, 155
 Bakho nek bude nam vođ.
 No evo nam novog zemlje glavara
 Kreonta, što je Menèkeju sin,
 po božjoj je volji sada nam kraljem.
 Dolazi sav udúben u misli. 160
 Na vanredan saziv ovo nas sazva,
 svakom je jednaki poslao poziv,
 da skupi se ovdje starjèšinā zbor.

St. 159. Kreont je sada kralj, jer od izravne kraljevske loze nema više
 muškog potomka.

(PRVA EPISODIJA)

II. čin

(Dolazi Kreont sa dva pratioca.)

KREONT: O, ljudi, silan potres űzljűljā nam grad,
no sad mu opet bozi potporanj su čvrst. 165
Po glāšnicima eto amo sazvah vas
u prvom redu stog što davno znadem već
da štovali ste vlast, kad vladao je Laj.
Kad ovoj zemlji Edip zatim posta vođ,
vi bili ste mu vjerni. A kad pade on, 170
spram djece ste mu isti zadržali stav.
Sad oba sina, što ih Edip rodi kralj,
u jednom danu snāđe uzajamna smrt,
međusobno jer jedan drugom proli krv.
Ja kao prvi rođak doma kraljevskog 175
po pravu držim vlast i drevni prijesto taj.
No nikome se ne zna srce, um i ćud
sve dokle gđd o njemu nē steknēmo sud,
da uvijek želi nać sa zakonima sklad.
Odāvno znadem dobro po iskustvu svom, 180
da najgori je onaj od vladara svih.
tko nē mārī za savjet ljudi razumnih
i nē kāžē što misli, jer ga prijećī strah.
A kome više znać neki njegov drug
no domovina, taj je ćovjek nevrijedan. 185
Nek svjedok meni bude sveznajućī Zeus,
da ne bih mirno gledo kako gradu mom

približuje se smak, a nē iz bijede spas.
Nit ikada mi dušman može biti bliz,
jer zemlja naša nama jedini je štit. 190
U plovidbi, dok isti pravac nam je s njom,
i prijateljā naših većī bit će broj.
Na takav naćin želim vladat zemljom tom
i s tim se slaže moga naređjenja glas
o sinovima našeg kralja negdašnjeg. 195
Etēokla, na koplju borca junaćkog,
što pade ovdje zā naš borećī se grad,
nek sahrane i svaku odaju mu ćast,
da štuje ga visoko i pod zemljom svijet.
A drugi brat – Polinik – ō njem zborim sad, 200
što iz tućine nā svōj podiže se dom
i ognjem htjede sažgat i stubokom strt
božanstva nam i zemlju, bratsku prolit krv
i robljem nas ućinit, za nj zapovijedam
da nēpokopan bude i neōplakān, 205
da ostane bez groba i neōžaljen,
ptićurinama plijen i psima zaloga
i svakom oku užas tako nakazan.
To presuda je moja. I dok god sam živ,
nek rđav stvor se uvijek sklanja s puta mog, 210
a tko je cijelim srcem gradu ovom sklon,
tog živog ću i mrtvog dušom štovat svom.
ZBOROVOĐA: Razumjesmo što reće nama, kralju naš,
o dobrom stvoru svakom i o rđavom.
Primijenit zakon svaki tvoja može moć 215
na žive i na mrtve sve u zemlji toj.
KREONT: Nad naređjenjem mojim vaš će bdjeti skűp.
ZBOROVOĐA: Naredi nekom mlaćdem, da se bavi tim.
KREONT: Uz mrtvog tamo stoji odred đružān.
ZBOROVOĐA: A što nam onda imaš naređivat još? 220
KREONT: Pa ustreba li kog na pravi svrnut put.

ZBOROVODA: zar je itko lud da svoju želi smrt?

KREONT: **Dakako smrt!** No ima ljudi pohlepni, pa nada na dobitak često goni njih. *(Dolazi stražar.)*

STRAŽAR: O, kralju, neću reć da probija me znoj 225
i poskoćan da amo dognao me trk.
Razmišljah mnogo iduć amo dvoru tvom
I osvrtāh se često želeć natrag poč
sve slušajući mnogi savjet srca svog:
ne žuri, jadan, tamo, gdje te čeka bol! 230
A zatim: zašto stojiš? Ako òd drugōg
saznādē Kreont sve, zar minut će te jad?
Razmišljajući tako, krok mi bješe spor
i òdūljī se meni ovaj kratki hod.
Na krāju se odlūćih svršit nalog svoj 235
iāko pravo ne znam što ti imam reć.
I sad sam tu u nadi da će moja vijest
izazvat samo ono što je usud moj.

KREONT: A što te tako tišti, te si slomljen sav?

STRAŽAR: Za sēbe želim tebi reći prije sveg, 240
da djela ne poćinih, nit mu krivca znam,
pa ne bi bilo prāvo da me kazniš stog.

KREONT: U obrani si, vidim, vojnik pouzdan,
no kao da mi nosiš neki novi glas.

STRAŽAR: Jezovit glas, pa otud strah me hvata ljut. 245

KREONT: Ta reci jednom već i nek te nosi bijes!

STRAŽAR: I reći ću. Baš sada netko pokri leš
i nestade. Po tījelu pòsū prah mu suh
te time, kako treba, obred svršī svet.

KREONT: Što veliš? Tko se drznu čin izvršit taj? 250

STRAŽAR: Ja ne znam. Ni trnòkop mogao se čut,
ni sjekira, ni vidjet nēutrtīm tlom
od kòlā usjek neki. Svuda suhi prah,
a nigdje krivcu djela bilo kakav znak.

Kad prvi dnevni stražar òbavijestī nas, 255
zapanjismo se svi na mućan događaj.
On pokrit je, doduše, no to nije grob,
tek ozgo malo praha, vrlo tanak sloj,
da izbjegne se grijeh. A nigdje òokrūg
ni zvijeri niti psu grabežljivome trag. 260
Oborismo se oštro jedan nā drugōg,
stražāru strāžār mnogu gorku reće rijeć,
i pobismo se najzad, ljut se razvi boj,
a nē bijāše nikog da razvèdē nas.
Jer svaki među nāma djelu bješe kriv, 265
a nitko ò njem ništa nije znao baš.
I spremni bjesmo rukom držat čelik vruć
kroz oganj proć i zaklet bozima se svim,
da nismo krivci djelu, nit da nam je znan
nadāhnitelj tog čina ni zloćinac sam. 270
Kad òvidjesmo da nam zāludan je trud,
tad jedan reće nešto, čime nagna nas
da pokunjimo glave u neznanju svom,
da l' odbit nam je ili primit prijedlog taj.
On predloži da tebi valja poslat vijest 275
i ništa ne zatajit o slučajū tom.
Mi poslušasmo njeg i mēne izbra ždrijež
da odem i da, jadan, okušam tu slast.
Ne dođoh rado ja, nit ti si meni rad,
jer takav glasnik nije dobrodošli gost. 280

ZBOROVODA: O, kralju, već mi davno razum veli moj,
da božji prst u djēlu osjeća se tom.

KREONT: Ušuti, da me ne bi òbuzeo gnjev,
ne ispadaj i stār i lūd u isti mah.
O božjem prstu zbor je nesnosan i glup. 285

St. 270. Okrivljenici su se u stara vremena podvrgavali tzv. »božjem sudu«. Golom bi rukom hvatali usi- jano željezo ili prolazili kroz plamen, vjerujući da im se neće ništa dogoditi ako su nevini.

Za onog zar da brine ikoji se bog,
da pòkâpâ ga kao stvora zaslužnog,
a došao je amo da sažèžê grad
i hramove i dare bozima u čâst,
i zakone i sreću zavičaja svog. 290
Zar misliš da će bozi stvora štovat zlog?
Dakako, ne! No davno znano mi je već
da ima ù tom gradu ljudi buntovnih,
što gundaju na mène. Neće sagnut vrat
i meni se na ràdōst ù mōj svrstat red. 295
Ti bùntōvnīci nekog novcem, dobro znam,
podmitiše, da čin izvede zàbrānjen.
Jer goreg zla od novca čitav nema svijet,
on gradove će srušit i razorit svud
i zbòg njeg mnogi čovjek napušta svoj dom. 300
U novcu leži razlog mnogih djela zlih,
on učitelj je loš i ljudi čestitih
i kazuje im niske lukavosti put,
i postupak u svakom činu bezbožnom.
A oni što za novac nasuli su grob, 305
doživjet će da budu kažnjeni ma kàd.
(Stražaru)
I ako ikad za me išta bješe Zeus,
ti dobro znaj, sad ja se tebi kunem njim:
ne prònāđête l' onog tko je ovom kriv
i nè stvoríte li se s njime prèda mnōm, 310
ni jednog neće stići samo tako smrt,
već visit ćete, dokle dahom posljednjim
ne prokažete krivca i dok razum vaš
ne spozna g d j e dobitak leži mu i spas,
i da od novca ima stvari važnijih. 315
I znaj, da mnogi koga srebra mami zvek,
postradat može prije nego sreću steć.
STRAŽAR: Da l' dopuštaš mi zborit il' da idem sad?

KREONT: Zar ne shvaćaš da dosta rekao si već?
STRAŽAR: Da l' uho ti il srce moja dira riječ? 320
KREONT: Ne naklapaj mi tu o sijelu bola mog!
STRAŽAR: Počinitelj ti dira srce, à ja sluh.
KREONT: O brbljavca li jednog, ljudi, dosadnog!
STRAŽAR: No s onim djelom nemam posla nikakvog.
KREONT: Zaveden srebrom dušu prodao si, znam. 325
STRAŽAR: Jao!
Strahota je kad sud donese krivi sud!
KREONT: Ma ne igray se riječma! Krivca želim znat.
Ne òdāte li njeg, iskusit ćete tad
da krivo stečen novac zao rađa plod. 330
STRAŽAR: O da mi ga je nać! No bilo kako gòd
– jer valja imat sreće tražeć krivcu trag
tek ja pred ovog nikad više neću doć.
A sad, kad živ izmakoh nevoljama tim,
nek bogovima bude hvala olimpskim. 335
(Ode)

Prva stajaća pjesma

Prva strofa

ZBOR: Mnogo je sila na svijetu tom,
no najjači òd sveg ljudski je soj!
Kad morem puše južnjak jak
i hućni svuda diže šum,
po njemu čovjek vodi brod. 340
A zemlju, boginju najvišu,
što vječna vječan nosi plod,
preorava stalno čovjekov plug,
uz konjski snažni spreg.

Prva antistrofa

Ptíćá lakòkrilíh pernatí rod 345
njegovim zamkama postaje plijen,

životinjski prèd njīm ruši se skot
i ispod pūčinē podvodni svijet.
Sve lovi mrežom pletenom
domišljat čovjek svemu vješt. 350
Vještínom svojom sili on
na službu sebi divlju zvijer,
a konj i silni gorski bik
pod njegov jaram saginju vrat.

Druga strofa

I krilatu on stvori riječ, 355
i umnih misli stvori splet,
i državnog života red.
Taj umnik sebi náđe štit
od studeni i dažda zlog,
i nenadano ništa ne zbiva se s njim. 360
No premda zna za mnogi bolestima lijek,
od smřti nije nikad pronašao spas.

Druga antistrofa

I voljom on je slobodan,
te može život imat čist,
a može bit i poročan. 365
Tko štuje red i božju riječ,
taj svojoj zemlji bit će stup,
a nepošten je čovjek gradu svome jad.
Nek grešan čovjek nā mōj nē jāvi se prag,
ne želim nikad biti iste misli s njim. 370

(DRUGA EPISODIJA)

III. čin

(Dolazi stražar vodeći Antigonu.)

ZBOROVODA: Božanskog li čuda! Neòdlučan stojim,
zatájit ne mogu, jer dobro je znam.
Antigonu vode, kraljevsku kćer.
O nesretno dijete
Edipa nesretnog oca! 375
Ta valjda te nisu zàtekli tamo
da činiš onaj nepròmišljen čin
i kršiš nalog vladara svog?

STRAŽAR: Dovedoh vam zločinca. Uz mrtvačev leš
zatèčenōg na činu. Nego gdje je kralj? 380

ZBOROVODA: U pravi tren iz dvora vraća nam se baš.

KREONT: A što je? Zašto veliš da je pravi tren?

STRAŽAR: O, kralju! Smrtnik ne sm'je nī na što se klet
jer ū lāž će ga stjerat neki slučaj nov.
Ja rekoh da ti više nikad neću doć, 385
kad odagnā me ono tvojih prijetnja huk.
sad u srěci silnoj, sreći nēnādnōj,
ja dođoh, premda kršim zakletve si riječ,
i vodih djevu ovu zatečenu baš
kad kitila je grob. Ja nē čekāh na ždrijeb, 390
otkriće krivca tog je pothvat samo moj.
I evo ti je, kralju, pa sad kako znaš,
donesi sud, a meni dopuštenje daj
da iz tē bijede odem čist i slobodan.

KREONT: A gdje i kako zločin otkrio si njen? 395
 STRAŽAR: Zakápala je leš. I to je sve što znam.
 KREONT: Da l' siguran si ù tō? Ili zboriš laž?
 STRAŽAR: Baš ona bješe to što kopala je grob.
 Razumiješ li sada jasni govor moj?
 KREONT: A kako spazi nju i približi se njoj? 400
 STRAŽAR: Opisat ću ti sve. Kad s drugovima tad
 od tēbe odoh silnom grdnjom izružen,
 omētosmo s mrtvaca odmah onaj prah
 i òdgrtosmo dobro polutruli leš.
 U zavjetrinu tada sjedosmo na hříd, 405
 da dò nās ne bi òd njeg dopirao vonj.
 I tu se čuo često izraz neki strog,
 kad vidjesmo na strāži labavost kod kōg.
 To potraja sve dotle dok sunčāni krug
 ne dòspje nasred neba i dok žege žar 410
 nad zemljom ne ovlāda. Ali ù tāj hip
 sa zemlje silan vihor diže praha stup,
 strahotu božju, koja prekri polje svud
 i sruši čitav gaj i ispuni sav zrak,
 te moradosmo žmireć trpjeti taj jad. 415
 Kad napokon se smiri bijesni užas taj,
 tad djevojka se javi gorak cvileć cvil
 i sitno tužeć nalik ptici žalosnoj,
 što ostavši bez ptíćā ležaj nađe pust.
 Kad opazi da mrtvac opet leži nag, 420
 u suzama prokletstvom prokle pregroznim
 sve one što mrtvačev otkrili su leš.
 I rukama tad nà njeg suhi nāsū prah,
 te diže mjeden, lijepo okovani vrč
 i trostruk izli dar: mlijèko, vino, med. 425
 Kad spazismo je, odmah priskočismo k njoj,
 no nikakav nam ona ne pokāza strah.
 Optužismo je tad za ono prvi put,

a i za ovo sad, i ona prizna čin.
 Koliko god priznanju rādivāh se tom, 430
 u svōm sam srcu ipak osjetio bol.
 Ta svaki čovjek voli zla se riješit sam,
 no žalim ja i onog s kim suosjećam.
 Al' što se može tu kad od rođenja svog
 za sebe marim više nego zà drugōg. 435
 KREONT: Ti dakle ti, što oči ù tle upireš,
 da l' tajiš ili djelo svojim priznaješ?
 ANTIGONA: Učinih to, ne tājim, čin je ovo moj.
 KREONT: (Stražaru)
 Ti slobodan si sad, od svake sumnje prost,
 pa odmah možeš poć kud gđd te vodi put. 440
 (Antigoni)
 A ti mi reci kratko – neću govor dug
 Da l' znala si za nalog naređenja mog?
 ANTIGONA: Dakako da sam znala. Svima bješe znan.
 KREONT: Pa kako da se drznu i unátoč tom?
 ANTIGONA: Jer nalog, ò kōm zboriš, ne proglāsi Zeus, 445
 nit Pravda, ukućanka svijeta podzemnog,
 već oni drugi zakon daše ljudstvu svem.
 Ja nè smātrāh tvoj nalog tako svesilnim,
 da mogao bi smrtnik božji kršit glas,
 što vječit je i āko nikad nèpīsān. 450
 Ne živi božja riječ od dāna današnjeg
 i nije tek od jučer, vječān joj je vijek
 i nitko ne zna otkad zà njū znade svijet.
 Pa stog za bilo čiju obijest nè htjedog
 navúći ná se božji opravdani gnjev.
 Da umrijet moram, to, dabome, dobro znam,
 sve i bez tēbe. Ali prije reda mrijet
 za korist smatram svoju i za blāgodāt.

St. 446. Pravda brani i sveta prava mrtvih, a ne samo živih ljudi.

Jer kom je, kao meni, život samo jad,
zar takvom nije smrt na spas i dobrobit? 460
 Pa stog tugovat neću nad sudbinom zlom
 zbog prerane mi smrti. Ali kad bi sin
 od iste majke mojim stavom nemarnim
 bez groba osto, to bi zadalo mi bol.
 A čini li se tebi da je stav mi lud, 465
 ja mislim da mi luđak ludim smatra čin.
 ZBOROVOĐA: Od osornoga oca osorna se čud
 u kćeri javlja. Ne zna jadu ustuk nać.
 KREONT: Tvrdoglava će čud nastradat prije svih,
 jer – kako valjda znadeš – čelik odveć tvrd 470
 i odveć ognjem kaljen, biva vrlo krt,
 pa najlakše se lomi, satire u trŭn.
 A znam da malom uzdom ponajžešći konj
 obŭzdati se može. Takva obijest stog
 u ljudskom društvu rađa plodom vrlo zlim. 475
 Već onda, kada prvu izdah zapovijed,
 prekršila je ona javni nalog moj,
 a sad i dalje prkos tjera svoj i strast
 i prestupkom se hvali, smije se na grijeh.
 Zar ne bih bio žena ja, a ona muž, 480
 da drzak njezin čin bez kâzně ostavim?
 Sve nek mi je od sestre kći i bliža još
 no bilo tko, kog štiti isti kućni Zeus,
 pretrpjjet mora sudbu, ne sm'je izbjeć smrt
 ni ona ni Izměna, koju skupa s njom 485
 okrivljujem da ukop smislila je taj.
 Dozovite i njŭ, u dvoru eno mom
 iskaljuje svoj bijes i stvara krš i lom.
 (Sluge odu po Izmenu.)
 U ništavnih se ljudi duh, ko kakav tat,
 unāprijed odat zna, kad snuju pothvat loš. 490
 Ne trpim kad se netko služi laskanjem,

a onda ga u činu podlom zateknem.
 ANTIGONA: Da l' želiš nešto više nego moju smrt?
 KREONT: Baš ništa više. To je sve što zahtijevam.
 ANTIGONA: Pa čemu onda krzmaš? Nikad, pa ni sād 495
 ni jedna tvoja riječca nije našla put
 do sŕca mog, a niti moja k srcu tvom.
 Zar ikada bih mogla veću slavu steć
od ove što sahranih brata rođenog?
 I svi bi ovi tu odobrili mi čin, 500
 kad jezika im ne bi sapinjao strah.
 A nasilnička vlada mnogu pozna slast,
pa stoga rijeć i djelo slobodno je njoj.
 KREONT: Ti sama tako mniš od Těbānācā svih.
 ANTIGONA: I oni, ali šute mŭkom poniznim. 505
 KREONT: Odvajat se od sviju, zar te nije stid?
 ANTIGONA: Ni stid ni sram kad svoja poštuje se krv.
 KREONT: A nije l' ista krv i onaj drugi brat?
 ANTIGONA: Dakako, iste majke, istog oca sin.
 KREONT: Tvoj bezbožni bi čin osudio i ōn. 510
 ANTIGONA: To nē vjerujēm ja o bratu pokojnom.
 KREONT: Ti poštujući onog, ovom gaziš čast.
 ANTIGONA: Ko brat je pao on, a ne ko neki rob.
 KREONT: No ovaj kao dušman, onaj kao štit.
 ANTIGONA: A ipak isti zakon zà sve traži Had. 515
 KREONT: Zar jednako za zlŭg ko i za čestitog?
 ANTIGONA: A znamo li što bozi misle ō svem tom?
 KREONT: I mrtvog dušmanina mrzim srcem svim.
 ANTIGONA: A ja za ljubav samo nā tāj dodoh svijet.
 KREONT: U podzemlju tad ljubi jednog i drugŭg, 520
 al' tu mi nećeš vladat za života mog.
 ZBOROVOĐA: Gle, eno pred vratima tamo Izmene,
 gdje grca od ljubavi sestrinske nježne,
 a podbuhle ōči od plaća crvěne
 nagrđuju lice 525

natapajuć suzama umiljat lik.

KREONT: Ha, ti, što nalik nekoj guji otrovnoj
u potaji sred doma grizla si me mog,
te tako dvostruk zator za svoj gajih tron,
da l' priznat ćeš da i ti spremi ukop taj, 530
il' zakletvom ćeš nijekat da ne znađeš za nj.

IZMENA: Kad priznaje mi sestra, ni ja ne skrivam,
podvrgavam se svem ko saučesnik njen.

ANTIGONA: Ne zbori laž! Ti nisi sudionik moj,
nit htjede ti, nit ja izvrših s tobom čin. 535

IZMENA: Ne krati mi u svojoj sudbi nesretnoj,
da s tobom plovim sad i zlo da podnosim.

ANTIGONA: U podzemlju se zna, tko onaj stvori grob,
a meni nije drag, tko riječju ljubi tek.

IZMENA: O, ne smatraj me, sestro, sad nedostojnom,
da s tobom mrem i tako mrtvog posvetim. 540

ANTIGONA: Ti nećeš sa mnom mrijet. I čin nedotaknut
svojatat nemoj. Bit će dosta moja smrt.

IZMENA: A na što život moj kad ti me ostaviš?

ANTIGONA: To Kreont će ti reć, jer slušala si njegov. 545

IZMENA: Žalostiš me, a sebi tim ne koristiš.

ANTIGONA: Ja smijem se, no smijeh gnusobe mi je pun.

IZMENA: No kako da ti barem sada pomognem?

ANTIGONA: Da spasiš sebe. Nisam kivna na tvoj spas.

IZMENA: O jao, zar da skupa s tobom ne umrēm?! 550

ANTIGONA: Ti izabrah da živiš, ja izabrah smrt.

IZMENA: Ne rekoh li ti razlog takvom stavu svom?

ANTIGONA: Zemaljski bješe tvoj, a moj božanski stav.

IZMENA: Ta nije li nam krivnja podjednaka sad?

ANTIGONA: Primiri se! Ti živiš, dok je davno već 555
moj mrtvi duh na službi svijetu podzemnom.

KREONT: Te djevojke su, mislim, obje lude baš,
Izmena sad, a ova od rođenja svog.

IZMENA: U nesretnih se ljudi, gospodaru moj,

porèmetiti mora urođeni um. 560

KREONT: Dakako, kad sa zlima putem kročiš zlim.

IZMENA: Zar bez nje ima za me smisla život moj?

KREONT: Ni riječi o njoj. Ona pokojna je već.

IZMENA: Zar zaručnicu hoćeš sina ubiti svog?

KREONT: Za njegovu će sjetvu još se njiva nać. 565

IZMENA: No nigdje takvog sklada kao između njih.

KREONT: Ne želim, da mi lošu ženu uzme sin.

IZMENA: O, Hemone, što l' otac tebe skvrni tvoj!

KREONT: Već navrh glave si mi i ti i taj brak.

IZMENA: Ta zar je hoćeš otet sinu vlastitom? 570

KREONT: Do tog vjenčanja Had pomrsit će im put.

IZMENA: Koliko mi se čini, nema spasa njoj.

KREONT: I meni to se čini. Ded, na poso sad,
vi sluge moje, u dom otjerajte njih,
a ne da žive poput ljudi slobodnih. 575
I najveći junaci rado snuju bijeg,
kad ugledaju blizu svog života kraj
(Odvode Antigonu i Izmenu.)

Druga stajaća pjesma

Prva strofa

ZBOR: Blago stvorenju što ne spozna zla!
A jao si ga onom kojemu dom
potrese bog, taj jadan je sam i čitav mu soj. 580
Jedan za drugim valja se jad,
jednako kao kad vjetar ljut
iz Trakije dune i uzbiba val

St. 564. Antigonu je zaručnica Kreontova sina Hemona.
St. 565. T.j. ima i drugih žena, koje mogu Hemonu roditi djecu.

St. 577. Dalja sudbina Izmenina nije poznata; pretpostavlja se da je umrla neudata ili bez djece, i tako je izumro čitav nesretni rod Labdakovića.

i pijesak iz bezdana izdigne crn
te jekom morski odjekuje prud. 585

Prva antistrofa

Tako sad vidim gdje nevōljā splet
gomilā se opet na Labdakov rod,
za koljenom koljeno obara bog
i nikakav tome se nē jāvljā spas.
I evo sad posljednjem izdanku tom, 590
tom tračku nade za Edipov dom,
podzemnih bogova krvavi mač
već priprema grob, jer oštru joj riječ
u usta stavlja i ū srce strast.

Druga strofa

O, Zeuse, tko je tako jak 595
da tvoju silnu skrši vlast!
To ne može ni sān, što jači je od sveg,
ni mijene mjeseci svih.
Gospodar nepromjenljiv, vladar vječno mlad,
u olimpskome sjaju svijetom vladaš svim, 600
Pa odsad ko i dosad sved
za sve će vrijedit zakon tvoj:
dok god je živ, ni jedan stvor
bez pátnjā neće živjet moć.

Druga antistrofa

A katkad nadom varavom 605
zanosit će se čovjek slab

St. 587. Labdakov rod – potomci Labdaka, oca Lajeva, djeda Edipova, pradjeda Eteoklova, Polinikova Antigonina i Izmenina.

i često tješit njom, no bit će prevaren,
jer spoznat će tada tek jad,
kad opali mu noge žarkog ognja žar.
Već davno netko reče ovu slavu riječ: 610
imade ljudi koji zlo
za dobro drže samo stog
što misle da ga šalje bog.
I sretni su u jadu svom.

(TREĆA EPISODIJA)

IV. čin

(Dolazi Hemon.)

ZBOROVODA: Gle Hemonu, sina mlađahnog tvog!
Zar amo ga vodi preteška bol
zbog tōg što Antigoni sprema se smrt
i tīm osujećuje nada u brāk?
KREONT: Za časak ćemo znati jasnije no vrač.
Ne dolaziš mi, sine, valjda na me ljut, 620
što sàznade za svoje zaručnice kob?
Zar ne, da drag je tebi svaki očev čin?
HEMON: O oče, ja sam tvoj, i svaki dobar čin,
što učiniš, dakako, meni bit će drag.
I više si mi ti no bilo kakav brak, 625
dok god mi u životu pravi kažeš smjer.
KREONT: I treba da mi znadeš, dragi sine moj,
da oca svoga valja slušat iznad svēg.
Zar ne traži od boga čovjek molitvom,
da poslušna mu djeca uvijek rese dom, 630
što dušmanina znat će s praga odbit svog,
a prijatelje štovat ko i otac njen.
Tko zao rađa porod, priznat ćeš i sam,
zar išta drugo rađa nego sebi jad,
a dušmanima predmet zà rŭg i za smijeh. 635
i zato neka nikad ljubavna te slast
sa puta ne zavede, nego, sine, znaj,
od zlê te žene hladan čeka zagrljaj

u domu tvom. Jer ničeg nema strašnijeg
no kada s tobom živi neki rđav drug 640
Antigonu odbaci, jer je dušman tvoj,
u Hadu će se drugi ženik za nju nać.
Zatekoh je gdje ona jedina od svih
prekršila je nalog naređenja mog.
Pa kako neću da me lašcem smatra grad, 645
pogubit ću je. Zalud Zeusa će mi zvat,
čuvara krvnog srodstva. Zar bi mogo puk
da sluša me kad vlastit nê sluša me rod.
Jer samo onaj tko je strog u domu svom,
taj sudit će i drugdje riječju pravednom. 650
Tko silom gazi zakon i tko ruši red
i želi imat veću nego vladar vlast,
za tōga imam samo pokudu i rug.
A tko je vjeran kralju, koga izbrā grad,
iāko baš u svēm i ne slaže se s njim, 655
taj, kako slušat znade, ja se nadam bar,
i vladat će valjāno, kad mu dođe čas.
U bōjnōj on će vrsti držat položaj,
na strāšnu mjestu ostat kao subojnik.
Jer najgori je jad od svēga neposluh, 660
on mnogi ruši grad i mnogi satre dom
i kida bojni red i nagoni na bijeg.
A gdje se zna za posluh i za zapovijed,
pokornost tu će mnogoj glavi biti spas.
Stog uvijek valja slušat naređenja riječ 665
i ne dopustit ženi vladu nad sobōm,
nek svlada nas muškarac, treba li već past,
da ne kážu da žena đborī nam vlast.
ZBOROVODA: Ja mislim, ako starost ne vara mi duh,
da sve što gōd izrêće, mudar bješe zbor. 670
HEMON: Od bogova je, oče, ljudstvu razum dan,
od svih darōvā božjih ponajveći dar.

I ja ne mogu reći da u zboru svom
govorio si išta što bi bilo laž.
No ima jošte njih što jasan im je um. 675
A ja ću saznat, lakše nego ti, što svud
o tēbi misli svijet i kakav mu je sud.
Jer prēd tobōm govorit naš se straši puk
i neće izreć riječ što ti ne želiš ćut.
Po strani stojeć ja, odāsvud čujem glas 680
da djevojku tu žali čitav narod naš,
jer ona, òd svīh žena najčistiji cvijet,
za dićan mora čin osrāmoćena mrijet.
Zar ne treba joj odat iznad svēga čast,
jer brata, što u boju svoju náđe smrt, 685
bez groba nē htje pustit kao jadni plijen
ptičurinama svim i psima pomamnim.
Ovako zbori narod šaptom tihanim.
Za mēne nema, oče, ničeg vrednijeg
no vidjet tebe sretna među pukom tim. 690
Jer dićan otac djeci najveća je s'last,
baš isto kako ocu glas o djeci lijep.
Stog ne daj da te vodi samo vlastit um,
već spoznaj, da i drūgī ima razbor svoj.
Tko misli, da je samo njemu razum zdrav 695
i govor dobar sved, a drugi da je glup,
kad otkrije se malo – pust mu zjapi duh.
A mudar čovjek uči cijelog vijeka svog
i toga se ne stidi, jer je skroman stvor.
Bujica kada zimi silom grune svom, 700
savitljivo će drvo spasit i svōj list,
a s korijenom će propast nesavitljiv hrast.
I brodar, koji jedru záteg sapne čvrst
i neće ga na vjetru pustit olujnom,
sa izvrnute krme svoj će ravnat brod. 705
Popusti i tī sad, izmijeni nalog svoj,

i ako hoćeš slušat mene, što sam mlad,
tad znaj da od svih ljudi ponajveća čast
iskazuje se onom tko je znanja pun. 710
A koji nema znanja, što je slučaj čest,
taj neka drugih ljudi mudru sluša riječ.
ZBOROVODA: (Kreontu)
O poslušaj mu, kralju, govor razuman.
(Hemonu)
A i ti slušaj oca, mudar je i ōn.
KREONT: Zar mi, što u ovakvu već smo zašli dob,
da učimo od stvora tako nezrelog? 715
HEMON: Ne rekoh ništa loše, premda sam još mlad,
a ti ne sudi dob, već same stvari srž.
KREONT: Pa srž i jest u njenom stavu otpornom.
HEMON: Ne želim ni jā počast stvoru nevrijednom.
KREONT: A ona t o baš hoće, t o je zahtjev njen. 720
HEMON: No ne slaže se s tobom puk u Tébi sav.
KREONT: Zar puk da meni kaže što da učinim?
HEMON: Na dijete si mi nalik takvim govorom.
KREONT: Da l' svojom vladam voljom ili njihovom?
HEMON: Zar pojedinac sam da vlada državom? 725
KREONT: Vladarova je zemlja, koji vlada njom.
HEMON: Bez pòdānikā onda vladaj sebi sam!
KREONT: Sad uviđam da ti si ženi saveznik.
HEMON: Da, ako ti si žena. Tvoj me muči jad.
KREONT: O, gade, zar ćeš s ocem pravdu tjerat sad? 730
HEMON: Jer vidim da si pravdi pogazio trag.
KREONT: Zar grijeh je kada čovjek svoju štuje vlast?
HEMON: Dakako, ako time božju gazi čast.
KREONT: O pogane li ćudi, što je ženi rob!
HEMON: No nećeš me ni ū čem zateć sramotnom. 735
KREONT: Ne govoriš li sve tek za probitak njen?
HEMON: I za probitak božji i za mōj i tvōj.
KREONT: No za života njena nećeš bit joj muž.

HEMON: Pa dobro, al' ni ona neće sama mrijet.
 KREONT: U drskosti se svojoj sad i prijetiš još. 740
 HEMON: Ta nije prijetnja korit neki naum loš.
 KREONT: Zar luđak da me uči misli razumnoj?
 HEMON: Da nè štujēm te, ja bih reko, da si lud.
 KREONT: Nek ne laska mi, tko je ženi podložan.
 HEMON: A ti poslušnost tražeć, nećeš slušat sam. 745
 KREONT: Zar tako meni ti? No Olimpa mi mog,
 veseliti te neće dugo lavež taj.
(Pratnji)
 Dovedite mu odmah onaj njegov skot,
 nek umre tu pred licem zaručnika svog.
 HEMON: Ni pomisliti nemoj, da će ovdje mrijet, 750
 a nì mōg lica nećeš nikad vidjet već.
 I lud se goropadi tu pred skupom tim,
 pred drugovima bijednim, tebi pokornim.
(Ode)
 ZBOROVODA: O, kralju, mladić ode gnjeva silnog pun,
 a opasna je svaka mlade duše bol. 755
 KREONT: ~~Nek radi i nek misli preko sila svih,~~
 no ničim neće spasit djevojaka tih.
 ZBOROVODA: Zar obadvjēma ti namijenio si smrt?
 KREONT: Ah, da! Izmena nije niti takla leš.
 ZBOROVODA: A kakva smrt imade onu drugu snać? 760
 KREONT: Nepristupačan kraj nek njojzi bude dom,
 gdje živu će je skriti kāmēnitā hrid.
 Nek hrane dadu njoj, tek toliko da grijeh,
 da ubismo je gladom, nē padnē na grād.
 Nek tamo moli Hada – pōštōvānōg svog 765
 i jedinog svog boga – do joj pošlje spas.
 Il' neka tamo spozna da je jalov trud
 poštōvat one dolje što ih krije Had.
(Ode)

Treća stajaća pjesma

Strofa

ZBOR: O, Eroze, svuda nalaziš plijen,
 ti nisi nikada pobijeđen, 770
 na djevojke obrazu umilnom
 u potaji sebi nalaziš dom.
 I preko mora putuješ,
 i ratara posjećuješ,
 ni jedan tebi ne izbjegne bog, 775
 zbog tēbe māhnītā smrtnik svak,
 kada strijelu baciš na nj.

Antistrofa

Zbog tēbe će mnogi pravedni stvor
 napustiti čestite staze put.
 I ova smutnja tvoj je čin, 780
 kad zavadi se s ocem sin,
 jer nevjestinog oka čar,
 uzbuđuje u momku žar,
 pa pred vladarom brani je on.
 Kad Afrodita poigra se s kim, 785
 pobjeda je uvijek s njom.

St. 769. Eros – bog ljubavi, sin bo-
 ginje Afrodite; prikazivali su ga kao
 krilata dječaka s lukom i strijelama;
 koga on pogodi svojom strijelom, taj
 usplamti od ljubavi.

St. 785. Afrodita – kći Zeusa i
 Dione, božice etera; po drugoj priči
 rođena je iz morske pjene. Afrodita
 je božica ženske ljepote i ljubavi.

V. čin

(Dovode Antigonu.)

- ZBOROVOĐA: Ne mogu više ni ja sam
da kraljev nalog ne pogazim
i potoke suza zaustavim.
Jer gle, Antigona upravlja hod 790
do groba, što svima nam vječni je stan.
- ANTIGONA: O, gledajte me, ljudi rodnog grada mog
gdje putem kročim posljednjim
i zadnji sunčev gledam trak, 795
da ne vidim ga nikad već.
Jer živu me u nepovrat
do Aheronta vodi Had.
I pjesmom mene svatovskom
u mój novi nē pratē dom,
pred ložnicom neću čuti poj, 800
jer Aheront je ženik moj.
- ZBOROVOĐA: No uzvišena iznad ljudi svih
ti polaziš u carstvo pokojnih
nesāvlādāna bolestima zlim,
nepōsječena mačem ubojnim, 805
već jedina od ljudi samrtnih
po svojoj volji odlaziš u Hād.

St. 797. Aheront – rijeka u podzem-
nom svijetu (isp. bilj. uz st. 178. dra-
me Kralj Edip).

St. 798. Nevjestu su stari Grci pra-

tili iz roditeljske kuće u mlado-
ženjin dom pjevajući himenej (sva-
tovac), svirajući u frule i udarajući
u kitare.

Prva antistrofa

- ANTIGONA: Ja čula sam za tužan udes Niobin,
za Tantalovu jednu kćer,
po kojoj kao bršljan gust 810
na onom vrhu sipilskom
izrāste pokrov kāmenit.
I kažu da je kvasi dažd,
i da je vječan tamo snijeg,
a suze ispod vjeđā njoj 815
po stijeni teku kamenoj.
Ovakav sad stjenovit log
i mēni za ležaj sprema bog.
- ZBOROVOĐA: No Nioba je soja nēbeskōg,
a mi smo ljudi, smrtan nam je rod. 820
Pa ipak ti u stradanju si svom
doživjela i svagda pratit će te glas,
da tvoj je udes isti kao njen.

Druga strofa

- ANTIGONA: O, teško meni! Nemoj, bogova ti svih,
iz mēne činit ruglo, dok sam živa bar! 825

St. 808. Nioba, kraljica tebanska, bila je kći Tantara, jedinoga od ljudi koji je bio pripušten stolu bogova, a žena Amfiona, koji je od Muza dobio liru, na čiju se svirku samo od sebe slagalo kamenje tebanskih gradskih zidova. Imala je četrnaestoro djece, sedam sinova i sedam kćeri, zbog čega je sama sebe smatrala najsretnijom majkom na svijetu (u različitim je pričama različit i broj Niobine djece). No kad se jednom narugala boginji Leti, koja je imala samo dvoje djece, Apolona i Artemidu, postrijelja joj Apolon si-

nove, a Artemida kćeri, na što muž njezin Amfion probode sebi grudi mačem. Nioba se od boli okamenila, u njoj se ugasio sav život, samo su joj iz kamenih očiju neprekidno tekle suze. Tada duhne jaka oluja i ponese kamen na goru Sipil u Lidiji, odakle je Nioba bila podrijetlom. Iz kamena nije nikad prestala teći voda – Niobine suze (isp. našu narodnu pjesmu o zidanju Skadra).
St. 823. Zbor tješi Antigonu, da doživljava istu sudbinu kao i jedna od boginja (Niobin otac Tantal bio je sin Zeusov).

O, grade, o, građani svi.
 o, prebogati svime!
 O, Dirkino vrelo i gaju
 kolima slavne Tebe,
 svjedoci budite meni,
 da nevina i bez pratnje
 i plača svojih bližnjih
 u mračnu tamnicu idem,
 u tako neobičan grob.
 O, jao, jedna ja!
 Još nisam mrtva, ali nit sam živa već,
 nit itko živ ni mrtav neće bit mi drug.

ZBOROVOĐA: Izvršila smjelo si pravedan čin
 i popela samoj se Pravdi na præg,
 no nešto te, dijete, survalo tad.
 Ne trpiš li možda za svôg oca grijeh?

Druga antistrofa

ANTIGONA: U najljuću si ranu dirnuo me sad,
 u teški jad i udes dragog oca mog
 i našeg koljena sveg,
 što Labdakov rastače rod.
 O majčina posteljo bračna,
 u kojoj je rođena mati
 rođenog grlila sina,
 nesretnog oca moga,
 i rodila nesretnu mene!
 Ja k njima sad prokleta idem
 i nêvjenčana k tom.
 O, jao, brate moj!
 Ti zlosretan i crn priredio si pir
 i mrtav meni živoj donio si smrt.

ZBOROVOĐA: Poštòvânje mrtvih zakon je svet,

no štovati valja i vladarsku vlast
 i slobodno nije oduprijet se njoj.
 A tebe je satrla otporna ćud.

E p o d a

ANTIGONA: Neoplakânu i bez ikog svog
 neispraćenu pjesmom svatovskom
 na pripremljen će sad me povest put.
 I nikad jedna neću vidjet već
 tu svetu zjenu, jasni sunca sjaj.
 A nitko da bi suzom ŕjednôm
 procvilio nad mojim udesom.
 (Dolazi Kreont.)

KREONT: Da' prestao bi ikad plakat ljudski stvor,
 kad znao bi da plačem može izbjeć smrt.
 Odvedite je smjesta! I u grobni mrak
 zatvorite je, kako izdah zapovijed.
 Nek ostavljena ôd svih život svrši svoj
 il' zakopana živa živi bude grob.
 I što se tiče nje, ne peče savjest nas,
 jer ûz nâs tu života nema više njoj.

ANTIGONA: O, grobnico, o, bračna ložnico, ti dom
 pod zemljom iskopan i vječno zatvoren
 za mène si, i u te sada polazim.
 Do svojih dragih idem, kojih velik broj
 neprírodna je smrt otprémila u Hâd.
 Pa i jâ, gle i ôd svih ponajgore mrem,
 u podzemlje se spuštam prije no je red.
 No nadom ja se krijepim, da ću ocu svom
 i majci pokojnoj zacijelo draga doć,
 i tebi, mili brate, Etèoklo moj!

St. 859. Zbor, koji je u posljednjim
 stihovima stao na Antigoninu stra-
 nu, očito opaža da dolazi Kreont, pa
 mijenja stav.

Kad vas je snašla smrt, tad rukom svojom tom 885
uredih vas i umih, žrtven prinijeh dar
na grobu vam. A sad, Poliniče, zbog tòg,
što tebi odah čast, ovako umirem.
Po sudu mudrih ljudi čin mi bješe prav:
jer da sam majka ja, pa da mi umre sin, 890
il' da mi mrtav negdje raspada se muž,
ja štovala bih nalog, što ga izda vlast.
No zakonu se višem ja podređujem:
da muž mi umre, lako drugoga je nač.
i dijete mogu rodit s novim mužem tim, 895
no kad mi oca mog i majku krije grob,
od koga će se meni drugi rodit brat?
Po zakonu te takvom štovah iznad svèg,
a Kreontu je, brate, to zločinstva znak.
I sad me hvata svojom rukom surovom 900
i lišava vjenčanja s pjesmom svatovskom,
i nikad neću spoznat materinstva čar.
Već samotna, bez svojih prijateljâ svih,
za svòg života još u ràku polazim.
A kakav to prestupih božji zakon svet? 905
I kojem da se bogu jedna obratim
i pomoć ištem, kada čin mi pobožan
ocjenjuje se tu ko bēzbožnōst i grijeh.
No ako moj je usud bogovima drag,
otkupit ću se smrću za taj prijestup svoj, 910
a ako o v i griješe, neka stigne njih
ovakva kob, što meni spremiše je sad.

ZBOROVOĐA: Još uvijek joj istog vihora vir
obuzima duh i vrtloži svijest.

KREONT: Zbog ovih će riječi njene vodiče 915
obuzēti plač za korake spore.

ANTIGONA: O, jao, ova potvrđuje riječ,
da smrt mi je blizu.

KREONT: Sokolit te neću ni nadu razgarat,
da neće se tako završiti to. 920

ANTIGONA: O, zavičaju moj, o, grudo tebanska,
o, bogovi predaka mojih,
vode me sad, a ja se ne opirem.
Gledajte našega grada prváci,
gdje jedini odvjeta kraljevskog roda 925
ovako strada i jošte od koga!
A stog što izvrših pobožan čin.
(Odvedu je.)

Četvrta stajaća pjesma

Prva strofa

ZBOR: I sama Dànaja morade nekoć
sunčev ostavit sjaj i zaći u mračni dvor,
da živi skrivēna òd svīh u kuli nalik na gròb. 930
A i njōj, dijete drago, ugledan bješe rod
i zlatan je nosila dažd – plemenit Zeusov plod.
Ali je sudbe moć jača no čovjek i bog,
neće joj izbjeć bogataš, a niti Ares sam.
Ona će tvrđavu strti i crni razbiti brod, 935
što ga uz mōra šum silni zapljuskuje val.

Prva antistrofa

Rasplamtljivog Likurga, tračkog vladara,
što sāsū porugljivi bijes na Bakha i njegov zbor,

St. 928. Danaja – kći argivskoga kralja Akrisija, unuka osnivača Arga Danaja; Akrisiju je bilo prorečeno da će mu kći roditi unuka, koji će ga ubiti. Zato Akrisije zatvori kćer u podzemnu odaju, ali Zeus dođe k njoj u obliku zlatne kiše, i ona rodi sina Perzeja. Akrisije na to stavi kćer i unuka u kovčeg i baci ih u more, ali ih Zeus spasi na otok Serif. Kasnije je Perzej sasvim slučajno ubio svoga djeda pogodivši ga diskom prigodom jednog natjecanja.

u tamnicu kamenu baci silni Diòniz bog.
 Da tamo ga mahnitost mine i ludila splasne
 mu žar, 940
 da spozna i uvidi da je u jarosnom gnjevu svom
 boga povrijedio svoga riječju nedòličnòm
 gušeći zanos Menada i njihov radosni klik,
 gaseći njihovih sjajnih zùbljā rasplārsali plam
 i razbjēšnjujūc Muze, što vòle svirale zvuk. 945

D r u g a s t r o f a

Uz obale Crnoga mora, uz bosporski kameni žal,
 tamo gdje stoji Salmídes, tračanski znani grad,
 vidjet je mogao Ares, kome je ovdje stan,
 u Finejevih sinóvā očinji uništen vid.
 To mačeha okrutna stvori uzevši ū rūke mač, 950
 da zatim tkalačkim čunkom udarac doda nov.
 I sad za sljepoču tu svud osvetni ori se zov.

D r u g a a n t i s t r o f a

U svojoj bijedi dječaci nad svojim narícahu zlom
 i nad mājčkōm što rodi u braku ih nesretnom

St. 937. Likurg – sin Drijantov, kralj Edonaca u Trakiji oko rijeke Strimona (danas Struma); prema priči protjerao je svećenice Dionizove (Bakhove), kad su htjele da uvedu štovanje Dioniza u njegovoj zemlji. Dioniz ga za kaznu zatvori u kamenu pećinu, gdje je od gladi umro. (Po drugoj priči oduzeo mu je sam Zeus očinji vid.)

St. 943. Menade – v. bilj. uz st. 205. drame Kralj Edip.

St. 945. Muze – kćeri Zeusa i Mnemosine; zaštitnice umjetnosti.

St. 947. Salmides – obala uz Crno more s istoimenim gradom; poradi mnogih plićina mjesto opasno za

plovidbu i stoga puno gusara; smatralo se da tamo rado boravi bog rata Ares.

St. 949. Finej – kralj u Trakiji, oženio se Kleopatrom, kćerkom Boreja, sjevernog vjetra, i Oritije, kćerke atenskoga kralja Erehteja. Kleopatra rodi Finéju dva sina, Pandiona i Pleksipa. Kasnije Finej zapusti Kleopatru, baci je u tamnicu i oženi se Idejom, kćerkom Dardanovom, a ova zamrzi Kleopatrine sinove i optuživši ih da su je htjeli obeščastiti, nagovori Fineja i on dopusti, da ih mačeha oslijepi i u tamnici umori gladom.

nad mājčkōm, što bijaše drevnog i slavnog

Erèhteja krv. 955

A òdrāsla bješe na hridi, na vihoru oca svog,
 vilovito čedo vjetra Boreja sjevernog.
 Pa ipak, predraga kćeri, Mojre dosudiše njoj
 da boravi u crnoj tami tamničkoj.

St. 958. Mojre – boginje usuda, suđenice, kćeri Noći ili Temide i Zeusa (Kloto – prede nit života,

Lahezis – baca ždrijeb i dodjeljuje sudbinu, Atopos – presijeca nit života).

(PETA EPISODIJA)

VI. čin

(Dolazi Tiresija, a vodi ga dječak.)

TIRESIJA: Prváci grada Tébé, ja i dječak taj 960
na jedne oči gledeć put smo prešli svoj,
jer samo uz vodiča čovjek ide slijep.
KREONT: A kakav nov će glas Tiresija nam reć?
TIRESIJA: Ja kazat ću, a ti me dobro saslušaj!
KREONT: Ni dosad nisam savjet prezirao tvoj. 965
TIRESIJA: Pa zato gradom dobro vladao si tim.
KREONT: Na korist si mi bio često, priznajem.
TIRESIJA: I sad ti sreću drži samo tanka nit.
KREONT: Govori! S tvoje riječi, gle, protrnuh sav.
TIRESIJA: Kad znāmēnja mi čuješ, sve ćeš znati tad: 970
Na sletištu sam sjeo ptičjem prastarom,
odákle motrim uvijek svetih ptica let,
a ono čujem glas do sàda nepoznat
i nerazumljiv graktaj, ljut i bijesan boj
i čupanje i klanje, samrtnički krik, 975
i lepet krila, pò kòm sav razumjeh jad.
Tad dbuzē me strah i odmah isti čas
na žrtveniku žrtvu htjedoh prinijet svom.
No nē htjede mi žrtvu zahvatiti plam,
po pepelu se razli rastopljena mast, 980
sve cijedeć se i cvrćeć i silan dižuć dim.
A zatim prsne žuč i otopi se loj,
što njime ovih but, i pòkázā se kost.

To od dječaka doznah, à ti i sām znaš,
da nà zlo sluti žrtva, koju neće bog. 985
Taj dječak vođ je moj, a ja sam vođa vaš.
I znaj da nalog tvoj uništava nam grad,
jer žrtvenik je svaki i naš svaki dom
Polnikovōm krvlju već obeščašćen,
što raznose je psi i ptice zemljom svom. 990
Sa žrtvenika takvih žrtve neće bog,
nit molitava naših saslušat će glas,
i nije sretan znak ni jedne ptice klik,
što hrana joj je nekog pokojnika krv.
Ja rekoh ti, a ti sad pazi, sinko moj, 995
bez grijeha niti jedan nije ljudski stvor,
a ako netko zgriješi, pa spoznádē grijeh
i primi dobar savjet, nije čovjek lud
ni nesretan kad traži svojoj zloći lijek.
Stog nē budi tvrdoglav, to je moj ti sud, 1000
već slušaj savjet moj i daj pokopat leš.
Ta kakvo je junaštvo mrtvom zadat smrt!
Sad čuo si što mnim i primi dobru riječ,
jer najveće je dobro mudar slušat svjět.
KREONT: O, starče, prorok svak ko strijelac ū svōj cilj 1005
u mēne gađa, što sam nevješt poslu tom.
Već odāvno me izda, davno proda već
sav proročki vam rod ko robu ū svijet tuđ.
No ako vam je s voljom, idite u Sard,
u Indiju po zlāto i po jantar žut, 1010
no onoga pokopat nećete u grob.
Sve kad bi ga i orli Zeusovi ko plijen
razvúći htjeli čak pred Zeusov prijesto sam,
ni òd tog grijeha ne bi spopao me strah
da pristanem na ukop. Jer ja dobro znam, 1015

St. 1009. Sard – glavni grad Lidije na rijeci Paktolu i gori Tmolu (u objema je bilo mnogo zlata).

da čovjek nema moć okaljati boga svog.
 No znaj, o, starče moj, da mnogi smrtnik jak
 doživjet može pad i ponajgori sram,
 kad zbog probitka ličnog lošu brani stvar.

TIRESLJA: O, jao! 1020
 Da l' itko zna od ljudi, da l' je svjestan tog . . .

KREONT: A čega? Što to zboriš za rōd ljudski sav?

TIRESLJA: Da najveće je blago ljudstvu razum zdrav.

KREONT: A luda pamet, mislim, najveći je jad.

TIRESLJA: I toga jada ti si eto prepun sad. 1025

KREONT: Ja tebe vrijeđat neću, jer si prorok naš.

TIRESLJA: No vrijeđa tvoj me sud, da prorokujem laž.

KREONT: Svi proroci za novcem lakomi su svud.

TIRESLJA: A kraljevima svim tvrdoglava je čud.

KREONT: Da l' svjestan si, da s tobom vladar zbori tvoj? 1030

TIRESLJA: Dakako. No po m è n i spasio si grad,

KREONT: Ti mudar si, no vrlo nepravedan vrač.

TIRESLJA: Ti siliš me, da kažem tajnu, koju znam.

KREONT: Pa kaži, samo nemoj zbog probitka svog.

TIRESLJA: I neću, jer se tebe tiče, što ću reć. 1035

KREONT: No znaj da moga srca smamit nećeš tim.

TIRESLJA: A i ti dobro znaj da neće mnogo put
 još sunce u svōm trku obić neba krug,
 a tvoga će se roda jedan mrtvi član
 mrtvacima pridružiti kao uzvrat brz. 1040
 Jer ti u dōnji svijet sa svijeta baci tog
 čeljade živo još u nečastan mu grob,
 dok onome mrtvacu kratiš ukop svet
 i ne daš da pod zemljom vječni nađe mir.
 A bogovi se gornji na tvōj gade čin, 1045
 ne žele za se prava nad mrtvacem tim,
 pa zato oni sad i mrki s njima Had
 na tēbe šalju strašnih osvetnica zbor,
 Erinije, da tebi istu sprema kob.

I pazi, da l' iz mene srebra zbori glas, 1050
 kad kažem ti da skoro crn će doći dan,
 kad svijet će mlad i star u domu kukat tvom.
 A gradovi se svi na ovaj bune grad,
 jer neprijatelj mnogi u naš leži zid.
 da kida njega zvijer, il' pas, il' ptičji rod, 1055
 što raznosi nam svud po ognjištima smrad.
 Zbog vrijeđanja tvog bijesan ja ko strijelac vješt
 ovakve strijele snažne sasuh ti u grūd
 i nećeš moći izbjeć njihov otrov hud.
 (Dječaku)
 O, dječaće, povedi mene u mōj dom, 1060
 a on nek nađ kīm mlađim istresa svoj bijes.
 Nek nauči da bolje jezik drži svoj
 i bolji stekne um no što ga ima sad
 (Tiresija ode s dječakom.)

ZBOROVOĐA: O, kralju, ode on prorēkāv strašan jad.
 A znamo svi da otkad ovaj bijeli pram 1065
 na glavi našoj smijeni nekad crnu vlas,
 taj starac nikad gradu nē navijesti laž.
 KREONT: To i ja znam, stog smućen u srcu sam svom
 Popustiti je zlo, a ako ustrajem,
 još gora čeka kob: prokletstvom ranjen duh. 1070

ZBOROVOĐA: O, Kreonte, sad mudroj odluci je čas.

KREONT: A što da činim? Reci, da te poslušam.

ZBOROVOĐA: Antigonu iz groba pusti podzemnog,
 a odbačenom bratu daj urediti grob.

KREONT: Popustit, dakle, treba, to je savjet tvoj? 1075

ZBOROVOĐA: Što prije, kralju moj. Erinijā je zbor
 brzōnog, kad na krivca pošalje ga bog.

KREONT: O, jao, teško mi je, al' se svladavam

St. 1045. Gornji bogovi – bogovi
 neba: Zeus, Hera, Atena, Artemida,
 Apolon, Ares, Afrodita, Hefest,
 Herma i dr.

St. 1056. Kreont je zapovjedio,
 da ostanu nepokopana i tjelesa dru-
 gih neprijatelja koji su pali pod
 Tebom.

i pristajem, pred jačim evo popuštam.
 ZBOROVODA: Ne povjeri to nikom, sve izvedi sam. 1080
 KREONT: Dakako, ovog časa. Brže, momci, hajd
 koliko gđd vas ima, budak uzmi svak,
 požurite iskopat za mrtvacu grob.
 A ja ću, jer izmijenih onaj nalog svoj,
 što svezah, i razriješit svojom rukom tom. 1085
 Jer bojim se da zbilja zakon mora svet
 poštovati svaki stvor do daha posljednjeg.
(Ode sa slugama.)

Peta stajaća pjesma

Prva strofa

ZBOR: O Bakho, sa mnogo imena, ti ponose majke
 Semele, i sine gromovnog Zeusa,
 što Itālijōm slavnom nam vladaš 1090
 i Dēmētrinōm dolinom
 gostōljubnōm Eleuzīnōm,
 što s bakhantkinjama svojim
 u rodnoj stoluješ Tebi
 uz obale potoka izmenskog, 1095
 gdje zmajevskih zuba niknu soj.

Prva antistrofa

Sa dvoglavog Parnasa, koričke gdjeno nimfe
 prebivaju, gdjeno je vrelo

St. 1088. Zbor začinje radosnu pjesmu, jer se nakon Kreontove nove odluke ponadao u sretan svršetak svih događaja. – Bakha (Dioniza) zvali su i Ijakhom, Bromijem, Lijejom, Melpomenom, Diritambom i dr. – Semela, kći Kadmove i ljubavnica Zeusova, s kojim je rodila Dioniza Bakha; jednom je zaželjela da

vidi Zeusa u njegovu punom sjaju, i on joj se kao takav i pojavio, ali ju je time svojim munjama i ubio; umirući rodila je Dioniza.

St. 1090. Italija – današnja južna Italija, tzv. Velika Grčka, gdje su Grci upravo u vrijeme prikazivanja Antigone (god. 444. pr. n. e.) osnovali naseobinu Turij.

Kastālīja, tebe prati
 blistavih bakalja sjaj. 1100
 Visine nam nīsējskē tebe,
 što pune su bršljana, šalju,
 i vinōrodnī zēlenī žali
 uz klicanje riječi božanskih,
 kad tebanske staze pohađaš. 1105

Druga strofa

Tebi i majci tvojoj,
 što Zeusov sažga je grom,
 najdraži naš je grad.
 I sad nam na pomoć budi,
 kad bijeda zāhvati nas. 1110
 O, dođi nam s parnaske hridi
 il' preko morskog tjesnāca
 i gradu donesi spas!

Druga antistrofa

O, vođo treperavih zvijezda,
 što noćni zaštićuješ klik, 1115
 što Zeusu si višnjem sin!
 O, dođi nam s otoka Naksa
 sa bakhantkinjama svim,
 što čitave noći tebe,
 vladara Ijakha, slave 1120
 plesanjem zanosnim.

St. 1092. Eleuzina – grad i općina u Atici gdje se okupljalo mnogo naroda o svetkovinama boginje Demetre (eleuzinske misterije).

St. 1097. Koričke nimfe – po koričkoj pećini na Parnasu.

St. 1099. Kastalija – sveti izvor na Parnasu kod Delfa.

St. 1101. Visine nisejske – gora na

otoku Eubeji, gdje je rasla čudotvorna loza.

St. 1117. Naks – najveći od kladskih otoka, sjedište štovanja Dionizova; u njegovoj se pratnji nalaze naksijske nimfe (ovdje bakhantkinje).

St. 1120. Ijakho – jedno od mnogih imena Dionizovih (v. bilj. uz st. 1088).

(EKSODA)

VII. čin

(Dolazi glasnik.)

GLASNIK: O, stanovnici grada ovog tebanskog,
ni jedan ljudski vijek, ma bio kakav god,
ja hvalit više neću, nit ću kudit njegov.
Jer sudba ljude diže ili ruši njih, 1125
i sretnik stradati može ko i nesretnik.
A niti jedan prorok ne zna udes naš.
Ta Kreontu je, mislim, usud bio sklon,
kad od neprijatelja ovaj spase grad
i u njem uze vlast, da vlada zemljom tom, 1130
a čestitom mu djecom sretan cvao dom.
No sad mu ode sve. I on je mrtvac živ,
jer ostane li tko bez slasti životnih,
taj više i ne živi, po mom sudu bar.
On može biti bogat, ako hoćeš baš, 1135
i živjeti u domu sjajem kraljevskim,
no sve bez zadovoljstva, za me takav sjaj
još manje je no sjena, koju baca dim.

St. 1131. Kreont je imao dva sina: Megareja (po nekim pričama Menekeja) i Hemonu. Kada je započeo bratoubilački rat između Eteokla i Polinika, preokao je vječnik Tiresija, da će pobjeda biti na strani Tebanaca, ako Megarej sam prolije svoju krv na Dirkinu vrelu. Kreont, užasnut ovim proročanstvom nago-

vori sina da bježi što dalje od rod-nog grada sve do svetišta u Dodoni, gdje neka zatraži zaštitu tamošnjeg proročišta. Megarej mu to obeća, ali ne održa obećanje. Popne se na naj-viši vrh gradskih bedema, prokune neprijatelje, a onda probode sebi vrat bodežom i sruši se s visine na Dirkinu vrelu.

ZBOROVOĐA: Zar opet neko zlo za kraljevski nam rod?
GLASNIK: Preminuše. A živi skriviše im smrt. 1140
ZBOROVOĐA: Govori tko je mrtav? Tko je smrti kriv?
GLASNIK: Ubijen leži Hemon rukom vlastitom.
ZBOROVOĐA: Od vlastitoga oca? Il' se ubi sam?
GLASNIK: Od svoje ruke pade ljut na oca svog.
ZBOROVOĐA: O, proroče, o, kakvu pravu reče riječ! 1145
GLASNIK: Ja rekoh vam, a drugo sve je vaša stvar.
(Iz dvora izlazi Euridika s pratnjom.)
ZBOROVOĐA: Gle Kreontova žena gdje iz dvora sad
Euridika se bliži, jadan joj je lik,
da l' slučajno, il' zna, da mrtav joj je sin?
EURIDIKA: O, građani, ja pođoh da se pomolim, 1150
da Paladi se s molbom svojom obratim,
no tu na pragu začuh ovaj govor vaš.
I baš kad maknuh zapor i otvorih dver,
razabrah glas o kobi, koja stiže nas.
Protrnuh sva od straha, klonuh našužnaka 1155
u neshvjesti na ruke dvorkinjama tim,
Ponovite mi stoga, kakva bješe vijest,
da čujem, jer sam vična svakom glasu zlom.
GLASNIK: O, gospo draga, ja ko svjedok toga sveg
ispričati ću ti sve, svu istinu ću reći. 1160
Ne vrijedi obmanjivati tebe lijepim čim,
pa poslije ispasti lažac. Toga ne volim.
Povedoh kao vodič kralja, muža tvog,
na visoravan, gdje Polinikov je leš
još ležao, od pasa sav iznakažen. 1165

St. 1145. T.j. Tire
St. 1151. Palada od pridje-
vaka boginje Ater-
St. 1166. Hekata Perzejeva i
Asterijina, tajno boginja noći,
koja vlada na nebu i zemlji i pod
zemljom; zato su je zamjenji

vali sa Selenom (Mjesec), Artemi-
dom i Perzefonom, ženom podzem-
nog boga Plutona Hada; štovana
osobito kao boginja raskršća.
St. 1167. Pluton – »Bogati« blaže
ime za boga podzemlja Hada.

Pomolivši se tad Hekáti podzemnoj
i uz to još Plútonu, da ih mine gnjev,
okupasmo ga zatim vodom posvetnom
i spalismo na mladom granju zèlenōm
i nasusmo do rodne zemlje visok hum. 1170
Antigoninu grobu pòhitasmo tad,
što sazdan je u onoj hridi kamenoj
bez obreda i žrtve, što je traži red.
No izdaleka jošte netko začu plač
i požuri da ò tom kralju javi vijest. 1175
A Kreont iduć bliže bolan čuje krik,
pa jaukne, zavapi glasom pretužnim:
»O nesretna li mene! Zlo naslućujem
i mislim da od svega u životu svom
sad ovo gazim stazom najnesretnijom. 1180
Ja osjećam, da to je sina moga glas.
O pòhitájte, momci, tamo gdje je grob,
pronađite do ràkē iskopani rov
i vidite kroz otvor da li to moj sin
toliko vapi, il' me ovo kuša bog.« 1185
Mi poslušasmo kralja prestravljenog riječ
i vidjesmo: dubòko ù dnu groba tog
Antigonu gdje visi sapevši si vrat
od usukanog vela omčom platnenom.
A Hemon, da je spasi, grli njezin pas, 1190
i plače svoju, dragu, koju ote Had,
i djelo oca svog – svoj nesuđeni brak.
Kad otac vidje sina, obuze ga vaj,
unútra dò njeg' stupi, strašan riknu rik:
»O, zlosretniče, kakva posla imaš s tim?
I gdje li ti je um? Zar zàvede te strast?
Iziđi, sine, otud, preklinjem te svim.«
A Hemon oca gledne divljim pogledom
i prezirom ga ospe, nè reknē ni riječ,

već trgne mač i srne k roditelju svom, 1200
no promaši, jer ovog nagli spase bijeg.
Tad nesretnik u gnjevu, sam na sèbe ljut,
u vlastite si grudi vlastit zari mač.
Pa njeno toplo tijelo, sve pri svijesti još,
obuhvaća i grli rukom klonulom, 1205
i tada stane hropit. A crvena krv
iz grudi mu zarúdi njezin obraz blijed.
Sad mrtav ùz njū mrtvu leži jadnik mlad,
u Hadvu ih dvoru vjenčan čeka dan.
No pò njemu će znati čitav ljudski rod 1210
da najveće je zlo nepròmišljena čud.
(*Euridika odlazi.*)

ZBOROVOĐA: Što misliš? Gospa eto ù svōj ode dvor
ne rekavši ni zlu, ni dobru nama riječ.
GLASNIK: Zapanjih se i sâm. No rado vjerujem
da čuvši za sudbinu dragog sina svog, 1215
ne želi da u tuzi sav je gleda svijet,
već ù kući će plakat s dvorkinjama svim,
zabrazdit neće valjda, razuman je stvor.
ZBOROVOĐA: Ja ne znam, ali mislim: nà zlo sluti muk
i opasan je isto ko i silan krik. 1220
GLASNIK: Pa vidjet ćemo, da li duh joj uzbuđen
zatamljuje i taji neki novi jad.
Ja idem zà njōm ù dvōr. Dobar ti je sud,
da može donijet zlo i preveliki muk.
(*Ode.*)
ZBOROVOĐA: Gle, vladar nam glavom dolazi sam, 1225
pod rukom mu očite krivnje je znak.
Ne tuđe krivnje, već – smijem li reć –
to vlastite njegove duše je grijeh.
(*Dolazi Kreont, držeći ruku na Hemonu, koga nose sluge.*)
Tužaljka

Prva strofa

KREONT: O, jao, grijesi bezumnog srca mog

tvrdòkòrnī i smrtònosnī! 1230
 A krivac i žrtva ista su krv.
 O, jao, kobnu li odluku stvorih,
 o, sine, strašan li snáde te kraj
 u mladosti cvijetu! Bez ikakve krivnje,
 već bezumlje moje ti dōnese smrt. 1235
 ZBOROVODA: O odveć kasno, mislim, pravdu spoznajesh.
 KREONT: U stradanju je spoznah, kad me svláda bog,
 i nā glāvu mi surva težak teret taj,
 i nagna me da kročim stazom surovom
 u tuzi, nogom zgažen nā tle oboren. 1240
 O, kðliko li pati jadni ljudski rod!
 (*Glasnik se vraća iz dvora.*)

Prva antistrofa

GLASNIK: O, gospodaru, vidim kako jedan jad
 u ruci držiš sad, a gle u domu tvom
 očekuje te drugi, kada stupi u nj.
 KREONT: Zar ima gore zlo nad ovim ovdje zlom? 1245
 GLASNIK: Mrtvaca ovog majka, jedna, ovaj tren
 u dvoru sama sebi život uze svoj.
 KREONT: O, jao, ždrijelo Hada nezásitnōg,
 uništavaš me ti i satireš!
 O, glasniče, kakav mi glas javljaš crn! 1250
 I mene, mrtvog već, ponovno ubijaš.
 I kakav mī nov navješćuješ jad!
 Jao, o, jao! Sina izgūbih,
 a sad zar i ženinu javljaš mi smrt?
 (*Otvore se dvorska vrata, vidi se mrtva Euridika.*)
 GLASNIK: O, gledaj, kralju! Više ne skriva je dom. 1255
 KREONT: O, jadan ja! Sad evo drugu gledam bol,
 i kakav li me jošte udes čeka krut.
 U rukama mi ovdje mrtav dragi sin.

a tamo drugi mrtvac leži prēda mnōm.
 O, jao, bijedna majko! Jao, sine moj! 1260
 GLASNIK: Kraj žrtvenika sebi oštar zari mač,
 i sklopi vjeđe plaćuć prvog sina svog
 Megareja, što slavnu našao je smrt.
 Za Hemonom tad gorak obuze je plač,
 a tebi prokle sve zbog čedomorstva tog. 1265

Druga strofa

KREONT: O, jao, joj! Rasplinjujem se sav
 od užasa. O zašto neće tko
 probòsti mi grudi mačem dvosjeklim!
 O, jedna li mene,
 u strašne li zapadoh nesreće kal. 1270
 GLASNIK: Na samrti za svoju krivila te smrt
 i zà smrt onih drugih, tako dragih njoj.
 KREONT: Na kakav način život skončala je svoj?
 GLASNIK: Pod samo srce sebi zarila je mač,
 kad sazna kako smrću sin postráda njen. 1275
 KREONT: O, dovik je mene pratiti glas,
 a nikoga drugog o krivnji toj!
 Ja sâm te ubih, ja, nesretnik, sâm.
 Po istini velim! A vi, sluge, sad
 što brže me s mjesta vodite tog, 1280
 jer ništav sam ja, upropašten stvor.
 ZBOROVODA: Imade l' ù zlu dobra, dobro želiš tim,
 ukloniti se zlu, to smatram najboljim

Druga antistrofa

KREONT: O, dođi daj! O, zadnji čase moj,
 osvani sad! Donesi suđen kraj, 1285

St. 1263. v. bilj. uz st 1131.

	da muka se ovih teških oslobodim.	
	O, dođi, o, dođi!	
	Da više novi ne ugledam dan!	
GLASNIK:	Budućnost znaju bozi, upravljaju njom, a nama valja brinut ovu ovdje skrb.	1290
KREONT:	Za jedno tek se brinem: da mi dođe kraj.	
GLASNIK:	Ne moli ništa više. Smrtnik, dok je živ, - ni jedan izbjeći neće sudbi suđenoj.	
KREONT:	Odvédite đđāvde čovjeka ništavnog, ne hoteći ubih te, sine moj.	1295
	i tēbe, ženo! O, kud mi je poč, na kđg da se obratim, kud da se zaklonim, sve mi se iskrivi, čega se prihvatim, strahovita na me se survala kob. (<i>Sluge ga odvedu.</i>)	
ZBOROVOĐA:	Prvi uvjet sreće: razborit je um i bogove poštivat valja dušom svom. A ohologa stvora preuzetnu riječ sudbina će oboriti snagom velikom. Pa kad pretrpi zlo, osvijestiti će se tad, ma bio već i star.	1300
	(<i>Svi odu.</i>)	1305

SOFOKLOVA »ANTIGONA«
U KRITIČKIM TUMAČENJIMA

St. 1290. Tj. moraju pokopati mrtve.

»Od svih Sofoklovih, pa možda i od svih drugih grčkih tragedija« – piše talijanski historičar pozorišta Silvio D'Amiko – »*Antigona* je najviše proučavana, prevedena i pretresana, dajući povoda vrlo obilnoj kritičkoj literaturi.«¹⁾ A engleski profesor H. D. F. Kito je tu kritičku literaturu na ovaj način rezimirao:

*Antigona je jedna od onih drama koja je doživjela različita tumačenja. Sporna nije bila njena umjetnička snaga, ni sjajno i prefinjeno slikanje karaktera, ni silina s kojom je predstavljen središnji sukob. Sporno je bilo to što je njen središnji problem, ili – radije bismo rekli – to kako da taj problem formulišemo i na šta da stavimo naglasak. Je li to u suštini politička drama: država nasuprot svijesti jedinke? Bavi li se ona pojmom nepisanih zakona, doprinoseći tako onovremenoj teoriji države i prava? Ili je pak koncipirana u herojskoj tradiciji, kao studija jedne idealne herojine? Ili je to aristotelovska tragedija karakterâ; u čemu bi onda bila *hamartia*, »tragička krivica« Antigona? Ili pak središnji lik i nije Antigona već Kreont? Nisu svi ti stavovi neusaglasivi, pa je možda ipak samo pitanje gdje da stavimo glavni akcenat.«²⁾*

ARISTOTEL

Doista, spora oko umjetničke vrijednosti Sofoklove drame nije nikada bilo. Još je Aristotel visoko cijenio Sofoklovo majstorstvo u vođenju dramske radnje, u kojoj je sve logički povezano i uvjerljivo i čiji je rasplet posljedica nužnog toka zbivanja, a ne pjesniko-

¹⁾ Silvio D'Amiko, *Povijest dramskog teatra*, Zagreb, 1972, str. 46.

²⁾ H. D. F. Kitto, *Form and Meaning in Drama*, London, 1956, str. 138.

ve samovolje. Isto tako, Aristotel je visoko cijenio Sofokla i zbog toga što u njegovim dramama likovi nisu ocrtani u kontrastu »bijelog« i »crnog«, dobra i zla, pa se »ne ističu ni vrlinom, ni pravednošću, niti padaju u nesreću zbog svoje zloće i nevaljalstva«, već stradaju zbog jedne »tragičke krivice«, koja, baš kao u Antigoninom slučaju, može biti u moralnom smislu besprijeorna, ali koja je tako konfliktna da tragički junak zbog nje mora da strada. U tom pogledu Aristotel je Sofoklovo vođenje radnje suprotstavljao onim dramatičarima koji, izlazeći u susret željama gledalaca, daju različit završetak za dobre i za loše, kažnjavajući »rđave« i spasavajući »dobre«. U Sofoklovom viđenju ljudske sudbine nije bilo mjesta za »sretan završetak«, koji je, izgleda, i onda naivnija publika toliko voljela. Najzad, Aristotel je prvi ukazao na jedan karakteristični postupak u Sofoklovom razrješavanju radnje, tzv. dramsku ironiju (kako se taj postupak danas naziva). Naime, junak Sofoklove tragedije (Edip u Kralju Edipu, ali i Kreont u Antigoni) živi u uvjerenju da su njegovi postupci ispravni, a onda mu se na neki način otkrije da je bio u zabludi, pa to »tragičko saznanje« (gr. *anagnorisis*) dovodi do »preokreta« (gr. *peripeteia*), koji ga baca u nesreću, patnju i stradanje.³⁾ U tome, uostalom, i jeste tragički duh Sofoklove drame.

Kada su evropski humanisti s kraja XIV stoljeća ponovo otkrili antičku dramu i počeli je iznova izučavati, oni su u cjelini prihvatili Aristotelov sud o Sofoklovom dramskom geniju, naglašavajući uz to još jedan njegov značajan dramski postupak, tzv. *stihomitiju*, tj. dijalog u kojem se izmjenjuju kratke replike (od po jednog ili najviše dva stiha), kao što je to u dijalogu Kreonta i Antigone na početku III čina. Za razliku od dugih, zamornih monologa u Eshilovim dramama, Sofokle tim postupkom u dramski govor unosi živost i dramatičnu napetost pravog dijaloga.

Zakružnost i jedinstvo Sofoklove radnje, njena koncentracija oko jedne prelomne, kritične tačke čovjekovog života; dramska ironija s kojom dolazi do nužnog preokreta u čovjekovoj sudbini; likovi koji se i po svojim karakteristikama i po svojim težnjama međusobno suprotstavljaju; sukobi i u radnji i u dijalogu – sve je to postalo uzor mnogim kasnijim dramskim piscima, koji su taj tzv. *sofoklovski model drame* prihvatili kao svoj dramaturški ideal. Uostalom, sva ta svojstva Sofoklove drame jednostavno je cijnila i novija književna kritika kao neosporne vrline Sofoklovog dram-

³⁾ Vidi: Aristotel, *O pesničkoj umetnosti*, Beograd, 1949.

skog genija, koje su naročito došle do izražaja u dvije njegove najznačajnije drame, u *Kralju Edipu* i *Antigoni*.

Što se *Antigone* tiče, podjednako jednodušno ocijenjen je i lik glavne junakinje. Doduše, vodila se polemika oko značenja i dramske funkcije pojedinih Antigoninih riječi i postupaka. Na primjer, najviše spora izazvao je Antigonin završni monolog (stihovi 875–912), u kojem ona izjavljuje da ne bi povrijedila zakone države da se radilo o njenom mužu ili sinu, a ne o bratu. Pošto je to u direktnoj suprotnosti s njenim odlučnim zastupanjem univerzalnih »nepisanih zakona«, koji zahtijevaju od porodice da dostojno sahrani svoga člana, neki su smatrali da ti stihovi nisu Sofoklovi, već da ih je neko kasnije interpolirao. Međutim, kad se zna da je upravo te stihove još Aristotel citirao kao primjer Antigone rječito izražene boli, onda ne treba sumnjati u njihovu autentičnost; već nastojati da se oni protumače u funkciji dramske situacije u kojoj su izgovoreni: polazeći u smrt, Antigona se više ne opravdava pred ovozemaljskim svijetom, već pokušava objasniti svoj čin samoj sebi i svojoj braći kojoj ide da se u Hadu pridruži.⁴⁾ Sporilo se također i o nekim drugim pojedinostima u Antigoni- nom ponašanju (o njenom pomalo grubom odnosu prema Izmeni, o njenom ponovnom vraćanju Polinikovom lešu nakon što je već obavila ritualni pogreb posipanjem praha i sl.). Međutim, njen uzvišeni karakter, sa svojom herojskom odlučnošću, duhovnom superiornošću i nesebičnom spremnošću na žrtvu, uvijek je izazivao divljenje. Engleski romantički pjesnik Šeli rekao je povodom nje: »Neki su od nas, u nekom ranijem životu, voljeli jednu Antigonu; posljedica toga je da se više ne možemo zadovoljiti nikakvom drugom ljudskom vezom.« Međutim, spor je nastao oko Kreonta i prave prirode Antigoninog sukoba s njim.

GETE

Veliki njemački pjesnik J. V. Gete, u poznatim razgovorima sa svojim sekretarom Ekermanom, odlučno je osudio Kreonta kao tiranina. Ističući, naime, da je u osnovi svake tragedije »sukob koji ne dopušta razrješenje« i koji »može da nastane iz protivrječnosti između bilo kakvih odnosa«, Gete odbija da sukob između Antigone i Kreonta vidi kao protivrječnost između dužnosti prema porodici i viših ciljeva države:

⁴⁾ O tome: Maurica Bowra, *Sophoclean Tragedy*, Oxford, 1965, str. 93–97.

»Kreont i ne postupa iz državničke vrline, nego iz mržnje prema mrtvom. Ako je Polinik pokušao da povрати očevinu iz koje su ga nasilno otjerali, u tome se nikako nije tako nečuveno ogriješio o državu da njegova smrt ne bi bila dovoljna, već je trebalo kazniti i nedužni leš.

Postupak koji se ne slaže s vrlinom uopšte nikad ne bi trebalo nazvati državničkom vrlinom. Kad ~~Kreont~~ zabranjuje da se pokopa Polinik i njegovim lešom u raspadanju ne kuži samo vazduh nego je i uzrok što psi i grabljive životinje razvlače otkinute komade mrtvačeva tijela pa njima opogane čak i oltare, onda takav postupak što vrijeđa ljude i bogove nipošto nije državnička vrlina, nego državnički zločin. I cio taj pozorišni komad uperen je protiv njega. Protiv njega su državne starješine koje sačinjavaju hor; protiv njega je narod u cjelini; protiv njega je Tiresija; protiv njega je njegova rođena porodica. Ali on ne sluša, nego tvrdoglavo nastavlja sa zločinima, dok ne upropasti sve svoje i na kraju ni sam nije ništa drugo do puka sjenka.

– Pa ipak – rekoh – kad ga čovjek sluša šta govori, gotovo bi povjerovao da je unekoliko u pravu.

– To je upravo ono – odgovori Gete – u čemu je Sofokle majstor i u čemu se uopšte sastoji život dramatike. Sva njegova lica u komadu imaju takav govornički dar i umiju motive svojih postupaka da razlažu tako ubjedljivo da je slušalac gotovo uvijek na strani onoga koji je posljednji govorio (...)

– Nedavno sam negdje pročitao izraženo mišljenje – rekoh – da je grčka tragedija odabrala ljepotu etičkog za svoj poseban predmet.

– Ne toliko etičkog – odgovori Gete – koliko suštinski ljudskog u cijelom njegovom obimu; osobito pak u onim pravcima gdje je, došavši u sukob sa grubom silom i zakonom, moglo da postane tragične prirode. U toj oblasti je, dabogme, ležalo i ono etičko kao jedan od glavnih dijelova ljudske prirode.

Etičko u *Antigoni*, uostalom, nije izumio Sofokle, već se ono nalazilo u samom predmetu, koji je pak Sofokle valjda izabrao utoliko radije što je pored etičke ljepote imao u sebi obilje dramskog dejstva.

Gete je zatim govorio o karakteru Kreonta i Izmene i o potrebi postojanja tih dviju figura za razviće junakinjine lijepe duše.

– Sve što je plemenito – reče on – samo po sebi je tihe naravi, pa je u drami potrebna neka protivvrječnost da tu plemenitost

probudi i izazove. Takva je protivvrječnost Kreont, koji je tu djelimično zbog Antigone, da bi se njena plemenita priroda i pravo koje je na njenoj strani istakli uz njega, a djelimično zbog njega samog, da bi nam se njegova kobna zabluda pokazala kao nešto što zaslužuje mržnju.

Ali budući da nam je Sofokle htio prikazati uzvišenu dušu svoje junakinje i prije izvršenog djela, morala je da postoji tu još jedna protivvrječnost uz koju bi se mogao razvijati njen karakter, a to je sestra Izmene. U njoj nam je pjesnik uzgred dao lijepu mjeru prosječnosti, uz koju nam uzvišenost Antigone, daleko premašujući takvu mjeru, postaje utoliko upadljivije očevidna.«

(Ekerman, *Razgovori s Geteom*, 1827)

Geteov sud bio je odlučan: Kreontova tiranska figura je samo kontrastna sjenka prema kojoj se ogleda Antigonina plemenitost i uzvišenost. Ipak, Gete je zanemario činjenicu da Antigona u smrt odlazi na kraju V čina i da još puna dva čina Kreont ostaje na sceni, te da tek tada dolazi do onog »tragičkog saznanja« koje izaziva »preokret«, o čemu je još Aristotel govorio kao o kulminativnoj tački u razvoju tragičke radnje. Doista, *Antigona* ima oblik diptiha, kako su istakli neki moderni kritičari: ona se na neki način u sredini rasklapa, dovodeći u drugom dijelu u središte pažnje samog Kreonta. Da je on običan tiranin, on nas više ne bi interesovao niti bismo mogli saosjećati s bolom koji je on sam sebi nehotice prouzrokovao. Vjerovatno je zbog toga, više od Geteovog suda, na kasnije kritičare uticao stav njemačkog filozofa Hegela, koji je u svojoj *Estetici* postavio ovu Sofoklovu dramu kao uzor prave tragedije.

HEGEL

Po Hegelu, dramski sukob ne predstavlja samo konflikt izdvojenih pojedinaca već i suprotstavljanje nekih viših životnih principa (»moralnih supstanci«), za koje se pojedinac vezuje svim svojim bićem: »Tragički junak se prema svojoj individu-

alnosti nerazdvojno povezao sa ma kojom stranom one supstancijalne sadržine života, i to u težnji da se za nju založi.« A tragedija sama po sebi uvijek razlaže ukupnu supstancijalnu sadržinu života na izdvojene sile koje su u toj izdvojenosti, prividno protivrječne. Zbog toga su tragički junaci uvijek u položaju da se bore samo za *jednu* »supstancijalnu vrednost«, koja se nužno pojavljuje nasuprot drugoj: za ciljeve porodice nasuprot ciljevima države, za ljubav nasuprot osjećanju dužnosti i sl. Time se podstiču sukobi koji se ne mogu izbjeći:

»Prvobitna tragičnost, dakle, sastoji se u tome što u granicama takvog sukoba obje protivničke strane, uzete za sebe jesu u pravu, dok su, s druge strane, one jedino u stanju da prvu pozitivnu sadržinu svoje svrhe i svoga karaktera proture samo kao negaciju i *povredu* one druge isto tako opravdane strane, i zbog toga u svojoj moralnosti i na osnovu nje podjednako zapadaju u *griješ* (tj. u hamartiju, Z. L.).«

Pošto na taj način obje strane u tragičkom sukobu povređuju supstancijalnu harmoniju svijeta uopće, onda ishod tog sukoba ne može biti sveden na pitanje života ili smrti, nagrade ili kazne pojedinih ličnosti koje su se suprotstavile jedna drugoj, već se na neki način mora podrazumijevati izmirenje samih tih supstancijalnih sila, kako bi se objelodanila samodjelatna moć vječnog života (ili, u Hegelovoj terminologiji, apsolutnog Duha), koji se upravo kroz suprotnosti probija do svoje suštinske harmonije:

»Izmirenje tragedija izaziva u nama na taj način što nam pruža prizor vječite pravde, koja u svom apsolutnom gospodarenju preduzima stroge mjere nad relativnom opravdanošću jednostranih ciljeva i strasti, jer ne može trpjeti da sukob između takvih moralnih sila koje su po svom pojmu skladne, pobjedonosno uspiju u stvarnosti i da se u njoj ustale.

Takvo svoje tumačenje tragedije Hegel je ilustrovao upravo *Antigonom*, u kojoj junakinjina odanost poginulom bratu dolazi u sukob s naredbom kralja Kreonta, pa tako dvije jednako vrijedne moralne sile (pravo porodice i pravo države) protivrječe jedna drugoj u sukobu koji se ne može izgladiti. Antigonin grijeh je u tome što je svesrdno prihvatila jednu moralnu silu, pa je tako povrijedila onu drugu, koja također traži svoja prava. Sukob koji tako nastaje može se razriješiti samo žrtvovanjem individue, koja je *relativnost* svoga prava proglasila *apsolutnim* pravom i tako učinila nasilje nad harmonijom života, u kojem su sve moralne sile jednakopravne. Konačno izmirenje protivrječnosti dolazi sa

našim saznanjem da se iznad svih posebnih prava i životnih ciljeva ljudskih jedinki izdiže apsolutni Duh u svojoj konačnoj harmoničnosti. A veličina Sofoklove drame je, po Hegelu, u tome što i Antigona i Kreont moraju platiti vlastitim stradanjem za svoju jednostranost:

»Samo ako se držimo toga shvatanja, možemo razumeti antičku tragediju. Zbog toga takav jedan završetak ne smemo shvatiti ni kao neki čisto moralni ishod, kao ishod u kome se zlo kažnjava a vrlina nagrađuje. Tu apsolutno nije stalo do te subjektivne strane ličnosti, do njenog dobra i zla, već, ako je sukob bio potpun, tu je stalo do neposrednog saznanja afirmativnog izmirenja i podjednake vrednosti obeju strana koje su se borile.«

Ako se, dakle, jednostranost na kraju mora ukinuti, onda se i ličnost koja se za tu *jednu* moralnu silu vezala mora žrtvovati:

»Jer, individuum predstavlja samo taj *jedan* život; ako on kao takav *jedan* nema stalne vrijednosti za sebe, onda je dotični individuum skrhan.

Najpotpunija vrsta ovoga razvoja moguća je u slučaju kada individue koje se bore istupaju, shodno svome konkretnom životu, svaka za sebe kao totalitet, tako da one same po sebi stoje u vlasti onoga protiv čega se bore, te otuda narušavaju ono što bi prema vlastitoj egzistenciji trebalo da poštuju. Tako, na primer, Antigona živi pod Kreontovom državnom vlašću; ona lično je bila kraljeva kći i sad je Hemonova verenica, tako da bi trebalo da se pokorava kraljevoj zapovesti. Ali ni Kreont, koji je, sa svoje strane, otac i muž, morao bi da poštuje svetinju krvi i da ne izdaje zapovesti koje stoje u protivrečnosti s tim pijetetom. Tako njima oboma imanentno je ono protiv čega se međusobno bune, te njih osvaja i slama upravo ono što spada u oblast njihovog vlastitog života. Antigona umire pre nego šta je bila u stanju da zaigra kao nevesta, a Kreont, također, biva kažnjen smrću svoga sina i svoje supruge koji se ubijaju, i to sin zbog Antigonine, a supruga zbog Hemonove smrti. Od svih divnih tvorevina i starog i novog sveta – a ja ih skoro sve poznajem, a mislim da može i treba da ih poznaje svaki – meni se čini da je Antigona u tom pogledu najsavršenije umetničko delo koje kao takvo zadovoljava u najvećem stepenu.«

(Hegel, *Estetika*, knj. III, 1835)

Sasvim drukčije tumačenje *Antigone* ponudio je jedan drugi veliki filozof XIX stoljeća, Danac Sjeran Kjerkegor. Za razliku od Hegela, koji je u osnovi života vidio harmoniju i »vječitu pravdu« apsolutnog Duha, Kjerkegor je izražavao jedno duboko tragično osjećanje života

»Ako u čovjeku nema svijesti o vječnom, ako u osnovi svega leži jedino divlje uzavrela snaga, koja, rveći se sa tamnim strastima, proizvodi sve što je veliko i sve što je beznačajno, ako bezdana, nezasićljiva praznina skriveno leži ispod svega – šta bi onda bio život nego očajanje« (*Strah i drhtanje*).

A mislilac koji je na takav način doživljavao ljudsku egzistenciju morao je imati drukčiji osjećaj i za tragiku koju u sebi sadrži Sofoklova drama. Razlikujući antičko i moderno shvaćanje svijeta. Kjerkegor je upozoravao da se u antičkom svijetu tragička sudbina individue odvijala na jednoj široj pozadini, na planu mitske religiozno-etičke svijesti čitave zajednice: »Čak ako se ličnost jednako slobodno kretala, ona je ipak zavisila od osnovnih kategorija: države, porodice, sudbine.« I dok se u modernom svijetu raspalo sve što je davalo koheziju ljudskoj zajednici, pa je individua ostala sama sa sobom, noseći na svojim plećima »sav svoj život kao posljedicu svojih postupaka«, u antičkoj tragediji se sudbina jedinke ocrtava na jednoj široj, epskoj pozadini, zbog čega tragička radnja nije uslovljena samo karakterom i postupcima junaka, već sadrži i »epski momenat«, tj. uključenost jedinke u sudbinu one zajednice kojoj pripada. Upravo zato što tragička radnja ne dobiva potpuno objašnjenje u subjektivnoj svijesti i u odlukama individue, u antičkoj drami dijalog se »nije razvio do stepena iscrpnog razmišljanja u kojem se sve stapa«, već mu je bi pridodat *hor*, koji govori o onome što je šire od života individue i što se ne može do kraja rastvoriti u njenoj sudbini. Osim toga, pošto tragička radnja ima svoje objašnjenje na širem planu nego što je djelanje same individue, tragička krivica ima u antici neophodnu dvosmislenost: tragički junak je istovremeno i kriv i nije kriv, jer jednim dijelom odgovornost za njega preuzima sudbina: »Strašno je upasti u ruke boga života« – to bi se moglo reći o grčkoj tragediji. U modernoj tragediji u kojoj je radnja potpuno uslovljena postupcima i karakterom junaka, pa je sam junak odgovoran za svoje djelanje, tragička krivica gubi tu svoju dvosmislenost: junak je ili kriv ili nije kriv. Time je, po Kjerkegoru, tragedija u

novijem vremenu izgubila svoju tragičnu interesantnost, »jer je moć od koje dolazi patnja izgubila svoj značaj i gledalac uzvikuje: pomoz samome sebi, pa će ti i bog pomoći; drugim riječima: gledalac je izgubio sažaljenje, a sažaljenje je – kako u subjektivnom, tako i u objektivnom smislu – pravi izraz za tragično.« S takvim shvaćanjem tragedije, Kjerkegor pristupa i tumačenju *Antigone*.

Za razliku od Hegela, koji je tragično u toj drami protumačio kao sukob dviju ravnopravnih moralnih sila, Kjerkegor vidi dublju tragiku te Sofoklove drame u produžavanju prokletstva koje je palo na Edipov rod:

»To je čisto grčki. Životni odnosi su jednom zauvijek, dati kao nebo pod kojim žive. Ono može biti mračno i naoblačeno, ali je ipak nepromjenljivo. Ono daje duši osnovni ton, i to je tuga. Tragična krivica koncentriše se kod Antigone u određenoj tački: da mora sahraniti svoga brata uprkos kraljevoj zabrani. Ako je uzmemo kao izdvojenu činjenicu, kao sudar između sestrinske ljubavi i pijeteta na jednoj strani, i samovoljne zabrane, na drugoj strani, onda bi *Antigona* prestala biti grčka tragedija i bila bi potpuno moderna tragedija. U grčkom smislu nastaje tragička interesantnost time što u bratovoj nesretnoj smrti, u sestrinom sukobu sa pojedinačnom ljudskom zabranom odjekuje tužna Edipova sudbina, to su, tako reći, samo posljedice Edipove tragične sudbine, koje se granaju u potomcima njegove porodice. Ova cjelokupna slika čini gledaočevu tugu tako beskrajno dubokom. Ne propada samo jedna individua, nego mali svijet, to je objektivna tuga koja, oslobođena, sada napreduje u vlastitoj užasnoj dosljednosti kao prirodna sila, i u Antigoninoj tužnoj sudbini nalazi se, kao u odjeku očeve sudbine, pojačana tuga. Tako kada se Antigona odlučuje da sahrani brata uprkos zabrani kralja, mi ne vidimo u tome toliko slobodnu radnju koliko, naprotiv, sudbonosnu nužnost koja od prestupa očeva suistiže djecu. Toliko je slobode, naravno, u tome da možemo voljeti Antigonu zbog njene sestrinske ljubavi, ali u nužnosti sudbine je dat, tako reći, viši smisao koji ne obuhvata samo Edipov život, nego i život njegovog roda«.

(*Ili – ili*, 1843)

OTO BRAM

Upoređujući stavove Getea, Hegela i Kjerkegora, ne možemo a da ne pomislimo kako velika djela svetske književnosti izazivaju

u različitim generacijama različite dojmove i kako se stalno rastvaraju za nova tumačenja. Upravo je to istakao i njemački pozorišni reditelj Oto Bram (1856 – 1912), koji je, povodom *Antigone*, izjavio da se klasična djela književnosti mijenjaju kroz vrijeme zajedno s ljudima koji ih tumače. To naročito važi za dramska djela koja u pozorištu djeluju utoliko snažnije i istinitije ukoliko iz njih više progovara duh savremenosti – »bez obzira da li se prikazivao Šekspir ili Šiler, Sofokle ili Klajst«.

U svom tumačenju *Antigone* Bram je na zanimljiv način pomirio Geteovo i Hegelovo tumačenje te drame:

»Šta je za nas danas vrijedno u djelima klasikâ – u *Antigoni*, na primjer? *Antigona* nam je najbliža od svih grčkih tragedija, jer mi u sebi samima nalazimo isti onaj sukob koji prožima tu dramu: sukob između prava individue i prava društvene zajednice, između osjećanja ljudske jedinice i razlogâ države. U *Antigoni* mi vidimo dva podjednako opravdana stava koja se jedan drugom suprotstavljaju i od kojih je svaki podjednako strastven, gord i isključiv. Antigonino prkosno poštovanje mrtvog brata sudara se s Kreontovim nepopustljivim nalogom; a pretjeranost njihove revnosti pokazala se tragičnom za njih oboje. Međutim, mi tu tragediju na taj način gledamo drukčije nego što su je vidjeli stari Grci: za njih *Antigona* i Kreont nisu mogli biti heroji podjednake veličajnosti; njihove simpatije pripadale su *Antigoni*; Kreont je bio pozadina – figura potrebna kao kontrast glavnoj junakinji; on nije bio sam po sebi značajan karakter. Osvrt na druge dvije tragedije u toj trilogiji može da to potvrdi: u *Kralju Edipu* u *Edipu na Kolonu* Kreont nije moćan vladar. On je prepredenjak »s pakosnim i žustrim jezikom«, čovjek koji »vješto uspijeva da svemu da privid istine«. U tim dramama on je ništavan sam po sebi i sam za sebe; on je Edipova pozadina, kao što je i Antigonina. Grčki ga gledaoci nisu mogli smatrati ravnopravnim, jer je njegovu ulogu igrao »treći glumac«, dok je Antigoninu ulogu preuzimao »prvi glumac« (*protagonist*). I kao što se savremeni glumac koji u nekom komadu igra sporednu ulogu ne može nadati da će osvojiti pažnju naivnijeg dijela gledališta, koje je na galeriji uvijek spremno da mu zviždi zbog uloge koju igra, tako su isto grčki gledaoci unaprijed bili nenaklonjeni *tritagonisti* (»trećem glumcu«) čim bi se pojavio na sceni da igra svoju ulogu

Za nas je osnovni problem te tragedije u nečem sasvim drugom. Njena kulminacija nas se doima na potpuno ne-grčki način, dok posmatramo preokret koji u Kreontovom stanju izaziva pro-

rok Tiresija i dok onda, saosjećajući, pratimo vladarevu propast. Takvu promjenu raspoloženja nisu voljeli grčki gledaoci; nju je mogao odigrati jedino »treći glumac«. U svojoj *Tehnici drame* Gustav Frajtag piše: »Grci su bili vrlo osjetljivi na nepostojanost nečije volje. Veličina njihovih heroja prije svega je u njihovoj nepokolebljivosti. Prvom glumcu bi zato bilo teško odigrati lik koji sebi dopušta da – u ma kako važnoj situaciji – njime upravljaju druge ličnosti u dramu.« Ali mi u našoj predstavi u »Njemačkom pozorištu« bivamo duboko potreseni kada se Kreont, uzdrman stranim vračevim predskazanjem, konačno skrha, plačući »Jao! Jao!« nad propašću svoje vladarske kuće. A snažan realistički kolorit te predstave samo je pojačavao takav naš dojam.«

(*Stil i sadržaj*, 1912)

Bram je, bez sumnje, bio u pravu: svaka nova generacija vidi u djelima klasika nova značenja. Štaviše, po mnogima je veličina jednog književnog djela utoliko veća ukoliko je ono otvorenije za nova tumačenja. A izgleda da je upravo Sofoklova *Antigona* takvo jedno djelo. Veliki ruski reditelj Vsevolod Mejerhold napisao je o njoj: »Ima drama kao što je *Antigona* koje bi moderni gledalac mogao razumjeti i cijeniti i kroz prizmu vlastitog vremena. *Antigona* se mogla igrati čak i u modernom kostimu.« Mejerhold je to napisao 1906. godine. U posljednjim decenijama, pak, *Antigona* je doista mnogo puta u pozorištu igrana upravo u modernom kostimu, i u tumačenju koje odgovara savremenom osjećanju života i modernom smislu za tragično.

JAN KOT

Među brojnim savremenim tumačenjima Sofoklove drame možda je posebno zanimljivo ono koje je ponudio poljski kritičar Jan Kot, poznat i kod nas po knjizi »Šekspir naš savremenik«, u kojoj je tragao za savremenim značenjima Šekspirovih drama. Sofoklovoj *Antigoni* Kot je pristupio na način koji je bliži Kjerkegorovom nego Geteovom ili Hegelovom stavu: za njega je ona izraz one sveobuhvatne tragike ljudskog života koju moderni kritičari najradije nazivaju *apsurdnom*.

»Ima mnogo toga što je čudno, ali ništa po svojoj čudnovatosti ne nadmašuje čovjeka.⁵¹ Takve su prve riječi pjesme zbora koja slijedi prije Antigonina dolaska uz pratnju stražara. Taj stasimon zbora zove se Oda odnosno Himna čovjeku. Sve što čovjek posjeduje može zahvaliti sebi, bogovi ovdje nisu spomenuti. Zemlju – Našu Majku ore s godine na godinu plug u koji je čovjek upregao konja. Čovjek je izumio govor, a njegova je misao brža od vjetra. Ovladao morem i kopnom, čovjek je najrazboritiji i najjači od svih stvorenja, Ali »čovjek, to razumno biće«, čudo i čudovište na svijetu, »deinoton«, otuđen je u odnosu na prirodu kojom je ovladao, otuđen je u gradu koji je sam podigao. Domovina mu je tuđina. Čovjekova pohlepnost nema granica. On hoće i zna mijenjati budućnost, samo za smrt nije još izumio lijek. Čovjek mijenja svijet, ali sam ide u ništavost. Slava čovjekovoj veličini završava zaprepastjenjem. To zaprepastjenje zbog čovjekove egzistencije prvi je uočio u zboru *Antigone* Martin Hajdeger. »Putujući svugdje, neiskusani i bez poriva, on stiže do ništavila. Nema tog bijega kojim može pobjeći jednom jedinom napadu smrti, čak i ako je uspio izbjeći mukotrpnu bolest.«

Kamijev *Mit o Sizifu* svodi se zapravo na jedno osnovno pitanje, koliko su ljudi u pravu u moralnom i intelektualnom pogledu, a da ne izvrše samoubojstvo. Sve sačuvane Sofoklove tragedije, osim posljednje *Edip na Kolonu*, prikazuju čovjeka kojemu tlo bježi ispod nogu, a nebo je za njega prazno. Posljednji »agon« (sukob) dolazi u trenutku junakove agonije. Ova drama, čini se, da je koncentrirana oko jednog momenta, kada junak mora odlučiti: izvršiti samoubojstvo ili živjeti kao Edip i rugati se sudbini (...)

U *Antigoni* su tri samoubojstva. Prema klasičnoj Hegelovoj interpretaciji Antiona vrši tragičan izbor između vrijednosti koje su međusobno suprotne, između božjeg i ljudskog zakona. Ali prava Sofoklova Antiona ne vrši nikakav izbor, jer za nju ne postoji ništa što je privremeno. Izbor vrši jedino Kreont, lud u svom pragmatizmu, apsurdan u svojoj slijepoj tvrdoglavosti da može spasiti nešto što je nemoguće spasiti. Kreont vjeruje da je vlast neograničena, da se može vladati ne samo nad ljudima već i nad vremenom. Spor o granici slobode i vlasti, između božjeg i prirodnog, ljudskog, odvija se između Kreonta i Hemon, između Kreonta i Tiresije:

⁵¹ Vidi stihove 336–370. U Klaićevom prevodu početak ovog stasimona glasi drukčije: »Mnogo je sila na svijetu tom, no najjači od sveg ljudski je soj!«

Hemon: To nije grad, kad jednome sav pripada.

Kreont: Al' običaj vlasništvo vladaru daje.

Hemon: Ti i zemljom pustom sâm bi krasno vladao.

Ili:

Kreont: Ti zboriš, kao da ne znaš gospodara svog!

Tiresija: (...) Ti gornji i donji svijet pomiješao si.

Između Antigone i Kreonta nema dijaloga ili je to dijalog naglupih. Od prve scene Antigona tvrdoglavo ponavlja da svi moramo umrijeti i da živimo beskonačno kratko u odnosu na posmrtno razdoblje. Ali na onoj drugoj strani Antigoni ništa ne čeka, i nikakav Haron neće nas prebaciti na drugu obalu Stiksa. Kad bismo Sofoklovu Antigoni prenijeli u svijet naših judejsko-kršćanskih shvaćanja, morali bismo reći da je ona pobožna, ali ateistkinja. Antiona čak ne pokapa brata, ona će samo grudicu zemlje baciti na njegovo golo tijelo. Antiona vrši simboličnu gestu. Ta gesta ne mijenja ništa, ali je ta gesta nametnuta pod pritiskom smrtno kazne. Antiona je, u Kamijevom smislu, apsurdna junakinja: ona živi za to da bi mogla umrijeti. Dakle, sve što možemo učiniti, to su geste u praznini. Da bi prikazala vrijednost života, apsurdna junakinja odabire simboličnu gestu pod pritiskom smrtno kazne.

Antiona mora umrijeti zbog gladi i žeđi. Vode je kroz grad. Svi spuštaju pogled ili okreću glave. Tek u tom trenutku Antiona shvaća da je »tuda« ne samo u šutljivom kozmosu već da je »tuda« i u gradu. Ranije je smrt predstavljala njen vlastiti izbor, sad je nametnuta naredbom drugih. Ona je odabrala smrt da bi dala smisao svom životu, shvatila je da nije moguće vrednovati ono što je ograničeno. Kako se samo sada žuri jedna Antiona, evo, već je odvezala pojas svoje haljine. Antigonino samoubojstvo ne predstavlja izbor, to je čin očajanja. Apsurd je pobijedio Antionu.

Kreont je već promijenio mišljenje, žuri da sahrani Polinika i oslobodi Antionu. Ako bi prvo išao po Antionu, možda bi je još našao živu. Neizbježnost se smatra osnovom tragedije. Čini se, međutim, da se Sofokle svjesno i sa strašnom ironijom odlučio na Antigonino samoubojstvo, odnosno na ovaj posljednji ponos neizbježnosti. Antigonino samoubojstvo nije bilo potrebno. A sada ih je sve zarazila smrt, s mačem žuri Hemon, iza njega Euridika, Kreont u strahu bježi iz uništenog kraljevstva.

Tragedija se, međutim, ne da izbjeći. Uništenje obaju kraljevstava koja su vladala Tebom bilo je najavljeno. Mehanizam je djelovao. Sve Antigonine geste, herojske i neherojske, nisu mogle

ništa izmijeniti, možda su samo ubrzale djelovanje mehanizma. Kami ima pravo kad smatra apsurdom to što je Edip spavao s vlastitom majkom i ubio svog oca, – apsurd je što je to bilo najavljeno, što je bilo neophodno. »U tom pogledu – pisao je on – grčka tragedija sadrži mnoge pouke. U tragičnom djelu sudbina uvijek djeluje pod krinkom logike i prirodnosti. Edipova sudbina je unaprijed najavljena. Natprirodno je odlučeno da će on počiniti umorstvo i incest. Čitava radnja drame je usredotočena na to da nam pokaže logični sistem, prema kojem će, od dedukcije do dedukcije, junaka zadesiti njegova nesreća... U buntu koji potresa čovjeka i prisiljava ga da kaže: *To nije moguće* postoji element očajničke izvjesnosti da je to moguće.«

Mišolovka je postavljena uz prethodno upozorenje mišu. Upozoren je Laj, a poslije Edip. Zanimljivo je da je Sofokle izostavio sve motivacije Lajeve krivnje, koje su bile vjerojatno prisutne u prvobitnoj verziji mita. Kokto je svoju verziju *Kralja Edipa* nazvao *Pakleni stroj*. Ali kod Sofokla mehanizam nije pokrenut od strane bogova, ni od strane demona. I upravo je zbog toga taj mehanizam apsurdan. Mišolovka čeka miša, ali nitko tu mišolovku nije postavio.

Edip, dakako, ima slobodu volje, Miš također. Jednom postavljena mišolovka ne odgovara mišu. Imamo slobodu volje, a moramo umrijeti (...) Mišolovka može čekati bez kraja, čeka mirno dok miš ne načini grešku (...)

Elektra, *Edip*, *Antigona* – to su bile tragedije herojskog apsurda. Pad junaka bio je svjedočanstvom čovjekova veličanstva. Ovo su beznadne nade o kojima je pisao Kami.«

(Apsurd i grčka tragedija)

KITO

Engleski profesor H. D. F. Kito protumačio je ovu Sofoklovu »strastvenu priču o sukobu i stradanju« na način koji je više išao za pažljivim čitanjem teksta nego za modernim idejama o apsurdnosti ljudske egzistencije, kao što je to u Kotovoj interpretaciji. Takvim postupkom Kito je otkrivao humanistički smisao Sofoklove tragedije.

Insistirajući na tome da se *Antigona* oduprla Kreontovoj naredbi ne radi nekih apstraktnih »nepisanih zakona« koje ona u svojoj religioznosti poštuje, već iz najdublje ljudskih razloga – da

leš njenog brata ne razvlače divlje zvijeri, Kito postavlja u središte drame Kreonta, koji pokazuje tragički nedostatak razumijevanja najosnovnijih ljudskih načela: Antigoninog osjećaja prema mrtvom bratu, Izmeninog saosjećanja sa na smrt osuđenom sestrom, Hemonove ljubavi. Umjesto tih dubokih ljudskih emocija, koje moraju izazivati poštovanje, Kreont – u svojoj tiranskoj samovolji – vidi oko sebe samo urotu.

Po Kito, Kreont se već u prvoj sceni pojavljuje kao oličenje samosvjesne sile. Njegovu odluku Zborovođa prima ovim riječima:

Primijenit zakon svaki tvoja može moć
na žive i na mrtve sve u zemlji toj.

»Je li baš tako? – pita se Kito. – Senzibilitet običnog Grka odbacio bi takvu političku teoriju; upravo zbog toga je tiranija i bila omrznuta, jer je tiranin smatrao da može donositi zakone kakve hoće, ne obazirući se na tradicionalna prava i tradicionalne dužnosti. Ali ne treba misliti samo na zakone države – i Sofokle se zaista pobrinuo da ne mislimo samo na njih. Tokom cijele drame nama se govori o *nomosu*, »svetom zakonu«; tako na kraju scene s Tiresijom Kreont kaže:

Jer bojim se da zbilja zakon mora svet
poštovat svaki stvor do dana posljednjeg.

»Primijenit zakon svaki tvoja može moć« – to je doktrina s kojom se Kreont pojavljuje na početku, da bi na kraju shvatio koliko je ona netačna; a mi sumnjamo da je grčka publika u pozorištu mogla o tome slušati a da joj se u svijesti ne jave dvije grčke maksime: *Sjeti se šta si i Sve sa mjerom* (...)

Kada se *Antigona* (u III činu) brani na svoj uzvišen i beskompromisan način – njena odbrana je, doduše, isto toliko napad na Kreonta koliko opravdavanje sebe, pa Kreontu i ne daje mnogo povoda da bude milostiv – zapanjuje nas kod njega potpuno odsustvo sposobnosti razumijevanja. Ona se poziva na ono što bismo mogli zvati zahtjevom prirodne ljubavi i humanosti; za njega je to samo neposlušnost, bezakonje, besmislica, i uz to bestidnost. Za takvo njegovo ponašanje nije dovoljno reći da ga razotkriva kao tipičnog tiranina. Naravno, i to; ali treba naglasiti da se time otkriva koliki je njegov nedostatak onoga što su stari Grci nazivali *φρόνησις* »razumijevanje«, – tu je njegova uskogrudost i njegov bezobzirni hybris.«

U osnovi tragičke radnje u *Antigoni* Kito vidi jednu ideju poretka, čiji »ritam«
prožima sve što je ljudsko, i cijeli univerzum«. Grci su taj poredak svijeta nazivali Dikê, »pravda«, što za njih nije bio pojam ni etički, ni pravni, već je bio osnova same Prirode, i princip svekolikog njenog poretka:

»Zato što je prekršio taj poredak, Kreont se ogriješio o Pravdu. Zato ga – kaže Tiresija – čekaju Erinije, službenice Pravde, i one će ga nepogrešivo kazniti... Dikê, Pravda, nije moralni kvalitet; ona je prirodni zakon. I on će stupiti u dejstvo, na ovaj ili onaj način. Drugi dio drame nam pokazuje način na koji on u ovom slučaju djeluje. Erinije vrebaju Kreonta – ali se ništa natprirodno tu ne upliće. Događaji idu svojim prirodnim tokom; Erinije jesu službenice Dikê, Dikê, jeste zakon Prirode... Ono što je Kreont počinio, zabranjujući pogreb, prestup je protiv Prirode, protiv božjih zakona, protiv poretka svijeta – a to je sve jedno te isto (...)

Život ima svoje nepokolebive zakone, i u njemu, tek upola skrivene, strašne su sile. Moramo ih uvijek poštovati. Samo nas jedna vrлина može spasiti – »razumijevanje«, i uz to poštovanje bogova, što u krajnjoj liniji znači poštovanje konačnih ljudskih prava. Kada je hor pomislio da su u pogreb bili umiješani božji prsti, Kreont je gnjevno pitao:

O božjem prstu zbor je nesnosan i glup.
Za onog zar da brine ikoji se bog,
da pokapa ga kao stvora zaslužnog,
a došao je amo, da sažeže grad...?
Zar misliš da će bozi stvora štovat zlog?

Odgovor je: Da, jer i on je bio čovjek.«

(Oblik i značenje u drami)

Kito je, mislimo, bio u pravu: veličina Sofoklove *Antigone* u velikoj mjeri je zasnovana na tom dubokom humanizmu kojim je Sofokle prožeo svoju dramu.

Zdenko Lešić

BILJEŠKA O PISCU

Sofokle (r. oko 495 – u. 406. prije n. e.) je u svom dugom životu imao priliku da vidi uspon i pad atenske demokratije. Kao dječak učestvovao je u proslavi pobjede nad Persijancima kod Salamine (480), koja je Atenu obezbijedila prvenstvo u čitavom grčkom svijetu onog vremena; a samo dvije godine poslije njegove smrti Atena je poražena od Sparte u iscrpljujućem peloponeskom ratu i više nikada nije povratila svoju slavu iz tog svog »zlatnog stoljeća«, u kojem su dominirala imena Perikla, Fidije, Anaksagore, Herodota, Eshila i Sofokla.

Čitavog svog života Sofokle je i u ratu i u miru bio istaknuta ličnost javnog života: bio je vojskovođa i diplomata, cijenjeni pjesnik, prijatelj Perikla i ljubimac cijele Atene. Poslije smrti proslavljen je kao heroj.

Kao dramatičar prvi put se takmičio na dionisijskim svetkovinama 469. g., osvojivši prvu nagradu. Od tada do smrti napisao je, prema starim izvorima, 123 drame. U početku je u njima sam glumio, a i kasnije je za njih komponovao muziku. Svojim inovacijama znatno je unaprijedio grčko pozorište: povećao je hor sa 12 na 15 članova, uveo je slikani dekor, odustao je od do tada obaveznog trilogijskog povezivanja drama, što je omogućilo čvršće komponovanje dramske radnje i preciznije izveden dramski zaplet. Uz to, uveo je tzv. trećeg glumca (do tada su u tragedijama igrala samo dvojica), što je, također, doprinijelo složenijem razvijanju radnje, jer je omogućilo da se poveća broj dramskih likova i da se na sceni istovremeno mogu pojaviti tri lica. Time je on, umjesto labave, oratorijski komponovane eshilovske tragedije, stvorio dramsku formu koja će biti uzor mnogim kasnijim dramatičarima. Njegove tragedije koncipirane su kao studije čovjekovog karaktera u jednom presudnom trenutku njegovog života.

Sačuvano je samo 7 njegovih tragedija: *Ajant*, *Antigona*, *Trahinjanke*, *Kralj Edip*, *Elektra*, *Filoktet* i *Edip na Kolonu*. Većinu tih tragedija i danas izvode mnoga pozorišta širom svijeta.

Z. L.

S A D R Ź A J

UVOD U ČITANJE SOFOKLOVE »ANTIGONE«

Antička drama i pozorište	5
Mitska utemeljenost grčke tragedije	10
Robert Grevs: »Edip i njegova djeca« (tebanska legenda) . .	13
Mit o Edipu i njegovoj djeci u obradi grčkih tragičara . .	17
Eshilova tragedija »Sedmorica protiv Tebe« i njen sporni završetak kao uvod u čitanje »Antigone«	19
Albin Leski: Sofoklova »Antigona«	25
»ANTIGONA«, tragedija	31
SOFOKLOVA »ANTIGONA« U KRITIČKIM TUMAČENJIMA	
(Aristotel, Gete, Hegel, Kjerkegor, Oto Bram, Jan Kot, H. D. F. Kito)	83
Bilješka o piscu	101